

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Problematika adaptace dvouletých dětí do mateřské školy

Adaptace batolat
na prostředí dětské skupiny

Vypracovala: Kateřina Bambulová
Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá
České Budějovice 2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním svého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu své kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

PODĚKOVÁNÍ

V úvodu bych touto cestou ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Veronice Plaché za ochotu, vstřícnost a čas, který mi věnovala při zpracování bakalářské práce. Dále bych ráda poděkovala paním učitelkám, které mi pomohly realizovat praktickou část mého výzkumu ve své třídě dětské skupiny. V neposlední řadě děkuji své rodině a všem, kteří mi v průběhu mého studia byli oporou.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá problematikou adaptace dvouletých dětí do dětských skupin či mateřských škol. V teoretické části je popsán psychosociální vývoj dítěte od narození do předškolního věku, blíže se popis věnuje rozdílům mezi druhým a třetím rokem života. Stěžejní částí je vývojová teorie M. Mahlerové, konkrétněji zaměřená na fázi separace individuace, a J. Bowlbyho, zaměřená na odloučení od pečující osoby. Součástí jsou také průběh vzdělávání dvouletých dětí, metody práce, úpravy prostředí a kompetence učitele. Na závěr teoretické části se zaměřuji na specifické potřeby dvouletých dětí. Praktická část představuje výsledky kvalitativního výzkumu, v němž bylo sledováno pět dětí po dobu čtyř měsíců (září – prosinec). Celkově bylo z pozorování patrné, že děti, které byly starší, měly ve všech oblastech méně problémů. Projevy spojené s obtížemi v separaci přetrvávaly u dvou dětí (dívek). Do skupiny se byly schopny zapojit všechny děti (některé rychleji, jiné až v průběhu sledování). U všech dětí byly patrné potíže se sebeobsluhou, potíže s jídlom měly z počátku všechny, ale také u všech se toto zlepšilo.

Klíčová slova:

předškolní vzdělávání, dvouleté děti, psychosociální vývoj, odloučení od matky

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the issue of adaptation of two-year children to children's groups or nursery schools. I describe in the theoretical part the psychosocial development of the child from birth to pre-school age, concentrating on the differences between the second and the third year of children. The main part is the development theory of M. Mahler, more specifically focused on the stage of separation of individuals and J. Bowlby's theory of separation from the caregiver. Part of this thesis is the progress of the education of two-year-olds, the method of work, the environment and the teacher's competence. At the end of the theoretical part, I focus on the specific needs of two-year-old children. The practical part represents the results of qualitative research, in which five children were observed for four months (September - December). Overall, it was clear from the observation that children who were older had fewer problems with all areas. Speeches related to difficulties in the separation of survived at two children (girls). All children were able to involve into the group (some more quickly, others during observation.) All children have difficulty in self-service; eating problems had at the beginning all children, but this later improved.

Keywords:

pre-school education, two-year-olds, psychosocial development, separation from mother

OBSAH

ÚVOD	8
I TEORETICKÁ ČÁST	9
1 PSYCHOSOCIÁLNÍ VÝVOJ OD NAROZENÍ DO PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	9
1.1 Novorozenecký až kojenecký věk	9
1.2 Batolecí věk.....	9
1.2.1 Specifika dvouletého dítěte.....	9
1.2.3 Specifika tříletého dítěte	11
1.3 Předškolní věk.....	12
2 PSYCHOLOGICKÝ ZROD DÍTĚTE, MARGARET S. MAHLEROVÁ.....	13
2.1 Normální autistická fáze	13
2.2 Symbiotická fáze	14
2.2.1 Počátky symbiotické fáze	14
2.2.2 Normální symbiotická fáze	14
2.3 Separačně individuační proces	14
2.3.1 První subfáze: diferenciacce a vývoj představy těla.....	14
2.3.2 Druhá subfáze: praktikování.....	15
2.3.3 Třetí subfáze: znovusbližování.....	16
2.3.4 Čtvrtá subfáze: ustálení individuality a počátky emocionální objektní stálosti.....	18
3 JOHN BOWLBY.....	20
3.1 Vývoj vazebného chování	20
3.1.1 V průběhu prvního roku	20
3.1.2 Další průběh	20
3.2 Postavy, k nimž je zaměřeno vazebné chování.....	22
3.3 Reakce dětí na odloučení od matky.....	23
4 PRŮBĚH VZDĚLÁVÁNÍ DVOULETÝCH DĚTÍ.....	25
4.1 Metody a formy vzdělávání	25
4.2 Věcné podmínky.....	26
4.4 Kompetence učitele.....	27
4.5 Potřeby dvouletých dětí.....	29
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
5 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	31
5.1 Cíl práce	31
5.2 Výzkumná otázka	31
6 METODIKA VÝZKUMU.....	32
6.1 Pozorování	32
6.1.1 Délka pozorování.....	33

6.2 Výzkumný soubor	33
6.3 Průběh výzkumu	35
7 VÝSLEDKY POZOROVÁNÍ	36
7.1 Září	36
7.1.1 Honzík (2 roky 8 měsíců)	36
7.1.2 Jiřík (1 rok 10 měsíců)	37
7.1.4 Kristýnka (1 rok 9 měsíců)	39
7.1.5 Klárka (2 roky 6 měsíců)	40
7.2 Říjen	40
7.2.1 Honzík (2 roky 9 měsíců)	40
7.2.2 Jiřík (1 rok 11 měsíců)	41
7.2.3 Petřík (2 roky 7 měsíců)	42
7.2.4 Kristýnka (1 rok 10 měsíců)	43
7.2.5 Klárka (2 roky 7 měsíců)	44
7.3 Listopad	45
7.3.1 Honzík (2 roky 10 měsíců)	45
7.3.2 Jiřík (2 roky)	46
7.3.3 Petřík (2 roky 8 měsíců)	47
7.3.4 Kristýnka (1 rok 11 měsíců)	48
7.3.5 Klárka (2 roky 8 měsíců)	49
7.4 Prosinec	49
7.4.1 Honzík (2 roky 11 měsíců)	49
7.4.2 Jiřík (2 roky 1 měsíc)	50
7.4.3 Petřík (2 roky 9 měsíců)	51
7.4.4 Kristýnka (2 roky)	51
7.4.5 Klárka (2 roky 9 měsíců)	52
8 DISKUSE A ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ	54
ZÁVĚR	59
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	61
INTERNETOVÉ ZDROJE	62
SEZNAM PŘÍLOH	63

ÚVOD

Od roku 2020 se předpokládá, že mateřské školy budou povinné přijímat i dvouleté děti. Pokud tomu tak bude, měli bychom již nyní hledat způsoby, jak dětem adaptační období usnadnit. To byl jeden z mých zásadních motivů při výběru tématu bakalářské práce, jelikož mnoho učitelů vidí nástup dvouletých dětí jako velký problém v předškolním vzdělávání. Nemají zkušenosti s prací s dvouletými dětmi, prostory třídy jim nejsou přizpůsobeny a průběh vzdělávání společně se staršími dětmi je komplikovaný. Otázka realizace ovšem není to nejdůležitější. Měli bychom se ptát, je-li dítě již v takto raném věku dostatečně psychicky vyzrálé na tak významný krok v jeho životě, jako je odloučení od pečující osoby. Zda to jeho vývoj zásadně nepoznamená a nezanechá následky, které si ponese celý život.

V teoretické části práce se snažím přiblížit psychosociální vývoj dítěte od narození do předškolního věku a blíže se zaměřit na dvouleté dítě a jeho připravenost v takto útlém věku na odloučení od matky. Porovnávám jeho zralost s třetím rokem, kdy byl nástup do mateřských škol běžný. Zaměřila jsem se na dvě vývojové teorie, podle kterých autoři nedoporučují nástup do mateřských škol již kolem druhého roku. Dále se zmiňuji o průběhu vzdělávání dvouletých dětí, například o metodách práce, kompetencích učitele, hře a potřebách dětí. Též porovnávám vzdělávání v ostatních evropských zemích.

Praktickou část tvoří kvalitativní výzkum, jehož hlavním cílem bylo zjistit, zda jsou děti schopné adaptovat se dříve, popřípadě jaké metody a podmínky jim mohou proces adaptace usnadnit. Výzkum byl realizován v homogenní třídě mateřské školy, přičemž do výzkumného souboru jsem zařadila ty děti, které měly nejpravidelnější docházku. Pro sběr dat byla využita metoda záměrné pozorování.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 PSYCHOSOCIÁLNÍ VÝVOJ OD NAROZENÍ DO PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

1.1 Novorozenecký až kojenecký věk

Novorozenecké období trvá přibližně od narození do jednoho měsíce. Jak uvádí Langmeier a Krejčířová (2006), pokud se má dítě již v tomto období správně vyvíjet, od počátku potřebuje osobu, která mu bude věnovat veškerou svou pozornost. Bude z ní vyzařovat empatie a přirozené potěšení. Měla by to být matka, jelikož je pro to fyziologicky a psychologicky předurčená. Spousta studií dokazuje, že kontakt mezi matkou a dítětem již v prvních minutách po narození je stěžejní pro navození budoucí úspěšné interakce. Matky, které byly v bezprostředním styku se svým dítětem již po jeho narození a následně měly možnost intimního kontaktu v poporodním pokoji, jsou vřelejší a přirozeně empatické. To napomáhá také takzvanému emočnímu vyladění, při kterém dochází ke sdílení pocitu dospělého a dítěte. Výsledkem je následné zrcadlení prostřednictvím mimiky a celkového chování.

V prvním roce života se často mluví o potřebě získat základní důvěru ke světu. O významu matky se také zmiňuje Vágnerová (2006), jelikož je pro dítě nejdůležitější osobou a stává se potřebou. Postupem času si dítě začne uvědomovat její stálost, díky tomu i svoji vlastní existenci a fakt, že navzájem nejsou svojí součástí. S tímto zjištěním může přijít obava ze ztráty matky. Stěžejní je rozvoj řeči, který udržuje kontakt mezi matkou a dítětem.

1.2 Batolecí věk

Batolecí období trvá přibližně mezi prvním a třetím rokem života. Jak uvádí Říčan (2006), je nejvýznamnější částí duševního vývoje autonomie neboli samostatnosti. Na začátku druhého roku dítě začíná chodit a mluvit. Právě v této fázi života je dítě nejvíce roztomilé, zároveň má období vzdoru a vyžaduje spoustu času a trpělivosti. V tomto čase je důležitým mezníkem jeho života nástup do mateřské školy. Otázkou však je, zda je vhodné tomuto kroku dítě vystavit již okolo druhých narozenin.

1.2.1 Specifika dvouletého dítěte

Dítě je schopno samostatně se pohybovat, orientovat se ve známém prostoru, chodit na nočník a později na záchod. Ze samoobslužných činností zvládne držet hrnek,

rozepínat velké knoflíky a rozjíždět zipy. Sedne si na židli, na stůl si přinese prostírání. Dále drží tužku v pěstovém úchopu a mezi nejoblíbenější aktivity patří hra s pískem a vodou, kde dítě může přesýpat, tvarovat, přelévat a spojovat dvě skupenství dohromady. Upřednostňuje aktivity, které si vybralo samo, a u těch je schopno vydržet delší časový úsek. Velmi rádo poslouchá pohádky, pro lepší udržení pozornosti dítě do četby zapojíme. Může vyhledávat obrázky, otáčet listy, předvádět zvuky zvířat (Allen, Marotz, 2002).

Během druhého roku má dítě silnou potřebu neustálé aktivity, kterou uspokojuje zejména prostřednictvím pohybu. Neuspokojením této přirozené potřeby může dojít k vyvolání napětí (Vágnerová, 2000).

Dle Langmeiera a Krejčířové (2006), dítě začíná hledat kontakt s dětmi stejného věku. Tyto vztahy se projevují především taháním se o hračky, podáváním si věcí navzájem a krátkými výměnami pozornosti. U těchto dětí se vyvíjí hra paralelní, nemůžeme však mluvit o spolupráci. Zároveň může dojít k žárlivosti, když se v mateřské škole musí pozornost paní učitelky rozdělit mezi všechny děti. To samé uvádí Vágnerová (2000), podle které je dítě z domova zvyklé mít veškerou pozornost pečující osoby pro sebe, popřípadě se o něhu dělit se sourozencem. Ve třídě je však s dalšími minimálně 20 dětmi.

Rychle se rozvíjí řečová oblast, dítě se může naučit a zapamatovat si až dvě slova za den. Ve dvou letech je schopno sestavit větu, která obsahuje několik slov, skloňovat a zapamatovat si nenáročné básničky. Dítě si vytváří takzvanou rodinnou identitu. Chápe, že patří do své rodiny a dokáže rozlišit cizí lidi. Nejasnosti mohou způsobit rodinní přátelé, které si dítě nedokáže přesně zařadit. Významná je v tomto období závislost na matce. Dvouleté dítě prožívá úplné odloučení od matky hůře než kojeneček. Zda je vliv separace na psychický vývoj dítěte natolik silný a škodlivý jako jeho fyzické projevy, zůstává otevřenou otázkou (Říčan, 2006).

K psychickému vývoji se vyjadřují i Allen a Marotz (2002). Popisují, že v tomto roce prochází batole i rodiče velkou zkouškou. Pro dítě jsou typické záchvaty vzteku, tvrdohlavost a těžko se přizpůsobuje omezením. Všechny tyto příznaky ovšem patří do běžného vývoje. Na dítě mohou být kladeny požadavky, které jsou pro ně náročné a s jejich plněním má značný problém. Na druhou stranu nutno podotknout, že tento rok

nese ve vývoji dítěte i spoustu dobrého, například nečekané úsměvy a projevy vřelých citů.

Vyvolané city v tomto období trvají zpravidla velmi krátce, intenzivně, silně a často vznětlivě. Samozřejmě můžeme pozorovat i kladné emoce, ale vedle nich afektivní výjevy a silný agresivní pláč. V batolecím období jsou různé spínače vyvolávající strach. Ve dvou letech mohou být takovými jevy například intenzivní zvukové, pohybové nebo zrakové podněty. V tomto období si dítě většinou stále neuvědomuje sebe samo, mluví o sobě ve třetí osobě a nepoužívá zájmeno já. Pro toto období je typický vzdor. Množství vzdorovitosti je ovlivněno temperamentovými vlastnostmi dítěte a také jeho momentálním psychickým a tělesným rozpoložením. V neposlední řadě hraje roli výchova a rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá (Šimíčková, Čížková, 2005). Dle Allena a Marotze (2002), dokáže dát najevo soucit s jiným dítětem, ale mívá problém, pokud má čekat nebo se s někým střídat, popřípadě dělit. Je schopno nabídnout hračku jinému dítěti, ale následně ji chce zpět a má potřebu všechno, co mu přijde přitažlivé, hromadit. Bere hračku jako součást sebe. Je schopno napodobit hru jiných dětí a běžné denní činnosti.

1.2.3 Specifika tříletého dítěte

Ve své knize Allen a Marotz (2002) popisují, že u dvouletých dětí často vznikají konflikty kvůli potřebě získat vlastní nezávislost. Ve třetím roce života se již takové projevy nevyskytují. A pokud ano, tak velmi zřídka. Jak uvádí Vágnerová (2000), tříleté dítě je klidnější, má více trpělivosti, nemusí mít všechno hned a je schopné naslouchat pokynům od rodičů a paní učitelek. Zároveň má velkou chuť poznávat svět kolem sebe a všemu porozumět. Dle Allena a Marotze (2002), je toto období typické kladením otázek, zároveň na lehčí otázky dítě také odpovídá. Je schopno používat více slovních obrátů, které slouží pro rozvíjení konverzace bližší určení děje. Přednáší jednoduché básničky a je schopné se naučit písničky. Z oblasti sociálního vývoje ví, co je to střídání, ale ne vždy je ochotné se o hračku podělit, nebo se vystřídat v jeho oblíbené činnosti. Ohledně hraček se i ve třech letech stále může chovat majetnický. Není výjimkou, když je ostatním začne násilně brát a projevovat agresi. Samo se zapojuje do skupinových aktivit, častou frází je „já taky“. Chce se všeho účastnit. Nevyžaduje pouze hru vedle sebe, hra je i kooperativní, lépe se zařazuje do kolektivu a je schopno být jeho součástí.

Umí projevit soucit k mladším dětem a těm, které si ublížily. Značnou změnou zejména pro řízené činnosti v MŠ je, že tříleté dítě dokáže sedět a poslouchat až patnáct minut v kuse. Nemá potřebu vyhledávat jiné aktivity a zlobí se, pokud někdo vyrušuje jeho. Mnoho dětí již v tomto věku nevyžaduje spánek po obědě, je tedy nutné vyhledat kompromis. Trvat by se ovšem mělo alespoň na odpočinku.

Okolo třetího roku si dítě začíná pomalu uvědomovat svůj obraz a vnímat své já. Nejprve si uvědomí svoje tělové schéma - odlišnost svého těla od druhých. Pak následuje uvědomění si svého sociálního já. Do této doby, i když je dítě komunikačně schopné, o sobě mluvilo jako o „Evičce“. Postupně však začíná používat zájmeno já. Důsledkem tohoto uvědomění je prosazování sebe sama ve všech lákavých aktivitách a upřednostňování se za každé situace, což v kolektivu mateřské školy může způsobit značné obtíže (Šimíčková Čížková, 2005).

1.3 Předškolní věk

I v tomto období je pro dítě rodina hlavním socializačním činitelem. Začínají se utvářet hodnoty a normy, které vymezuje dospělý, a dítě je postupně přijímá za své. Zvyšuje se schopnost seberegulace, jeho chování už není vedeno impulsem a je schopné s reakcí počkat a o věci přemýšlet. Dítě umí své pocity ovládnout a vyjádřit je jemněji. Začíná se uplatňovat hra společná. Rozvíjí se spolupráce a soupeření. Ve čtyřech letech je vhodné vést děti k empatii k ostatním, neboť v této fázi je dítě schopno porozumět citům druhého a utěšovat jej. (Říčan, 2006). Sociální role se určují zejména v oblasti mužské a ženské. Můžeme to vidět při volné hře, kdy si děti vybírají napodobivé hry typické pro jejich gender. Hra celkově je v tomto věku důležitým nástrojem pro učení dítěte a je nutné volit takové aktivity, aby docházelo k jeho optimálnímu vývoji. Dále se dítě dokáže separovat od matky na delší dobu, bez nežádoucích reakcí. V šesti letech by mělo být připravené na nástup do ZŠ po fyzické, psychické i sociální stránce (Langmeier, Krejčířová, 2006).

„S trochou nostalgie si uvědomujeme, jak mnoho se z toho kouzelného věku zapomíná. Stejně jako v historii je třeba si připomínat, odkud jsme, co jsme měli rádi, čím jsme se trápili, na čem nám záleželo. Abychom lépe rozuměli své přítomnosti a abychom viděli dále do budoucnosti.“ (Říčan, 2006, s. 120)

2 PSYCHOLOGICKÝ ZROD DÍTĚTE, MARGARET S. MAHLEROVÁ

Kniha popisuje teorii Margaret Mahlerové (2006) o procesu separace dítěte od matky. Separace ovšem není vysvětlována jako pouhé fyzické oddělení, ale spíše jako proces intrapsychického odloučení. Proces má v průběhu vývoje tři základní etapy (normální autistická, symbiotická, separačně-individuační), přičemž poslední fáze se dělí na čtyři další subfáze (diferenciace a vývoj představy těla, praktikování, znovusbližování, ustálení individuality a počátky emocionální objektivní stálosti). Poslední subfáze, tedy tzv. objektivní stálost, nastává kolem třetího roku a s ní se objevuje připravenost dítěte se na delší dobu separovat od matky. Jedinci, kterým se nepodařilo projít touto etapou, mohou mít dispozice pro pozdější menší psychickou odolnost, sklony k frustracím, depresím, afektivním stavům a nezvládnání samoty.

Mým stěžejním věkem v bakalářské práci je druhý rok, proto jsem se v následující části blíže zaměřila na třetí období, a to separačně-individuační, a jeho třetí subfázi (znovusbližování), ke které dochází právě mezi druhým a třetím rokem života. Nicméně jsem se rozhodla stručně popsat každou část, abych utvořila celkový pohled na tuto vývojovou teorii a danou problematiku.

2.1 Normální autistická fáze

V první fázi dle Mahlerové (2006), která trvá přibližně od narození do konce druhého měsíce, u dítěte převládá spánek. Důvodem k bdění je neuspokojení potřeb, tedy zvýšení napětí, což vyvolává pláč. Typickým znakem je nereagování na vnější podněty a zřejmá stimulační bariéra. Takové období by se dalo přirovnat k vajíčku, kde je mládě chráněno skořápkou, která brání průniku vnějších podnětů. Stav dítěte se podobá prenatalnímu vývoji z toho důvodu, aby mohl snadněji probíhat fyziologický růst. Dítě není schopno uvědomit si matčinu péči. Až později pochopí vztah mezi uspokojováním svých potřeb a svým okolím (matkou). Vrcholem této fáze je homeostatická rovnováha organismu.

2.2 Symbiotická fáze

Trvá přibližně do třetího až čtvrtého měsíce.

2.2.1 Počátky symbiotické fáze

Dle dané teorie se dítě snaží o rovnováhu soustavy a v průběhu času dokáže odlišovat příjemné uspokojení potřeby (nakrmení), od nepříjemného (kašláním, krkání, slinění). Okolo druhého měsíce si dítě začíná myslet, že ono a jeho matka vytvářejí jakýsi všestranně schopný systém. Takzvaná autistická skořápka začíná pomalu slábnout a ustupovat. Během symbiotické fáze je dítě bezpodmínečně závislé na matce. Tato etapa popisuje splnutí s matkou, kdy stále není odlišeno já od ne-já. Dítě je postupně schopné odlišit vnější a vnitřní stimuly. Objevují se první emoční vjemy sociální aktivity, které způsobuje sledování matčina obličeje a vzájemný oční kontakt. Uspokojování potřeb se začíná stávat přáním a později se vyvíjí v pouto. Dítě si ve spojení s matkou připadá všemocně (Pine in Mahlerová, 2006).

2.2.2 Normální symbiotická fáze

Mahlerová (2006) popisuje častý výskyt vjemových a intenzivních aktuálních emocí z podnětů, které dospělí vnímají jako stimuly vnější. Tato fáze je typická pro vytváření paměťových ostrůvků či stop, ne však pro oddělení dětského jádra osobnosti od matky. Obrazy oblíbených objektů začínají být sdružovány s dobrými a špatnými emočními zkušenostmi a vnímáním. Důležitým faktorem je, aby matka dítěti poskytovala takzvané podpůrné chování, které má velký vliv na jeho budoucí emoční rozvoj, navazování vztahů a kontrolování agrese. Jako takové vzorce můžeme chápat například kolébání při kojení, těšení se ze svého dítěte, usmívání se na něj a mluvení s ním. Neměli bychom klást na dítě příliš vysoké nároky neúměrné věku, chovat se mechanicky, ale měli bychom projevovat lásku.

2.3 Separačně individuální proces

2.3.1 První subfáze: diferenciací a vývoj představy těla

Fáze přichází mezi 4. až 5. měsícem, po vyvrcholení symbiotické fáze. Vytváří se osobitě pouto mezi matkou a dítětem, jehož znakem je dětský úsměv. Dítě intenzivněji reaguje na vnitřní procesy, na reakce vlastního těla. Prodlužuje se doba bdění dítěte, které

svou pozornost nesoustředí jen na sebe, ale stále více jí směřuje navenek. Pravděpodobně jde jen o změnu míry, neboť v předchozí fázi se dítě také zaměřovalo na matku, nyní však narůstají vzpomínky na to, kdy přijde a opět odejde. Stav, ve kterém má dítě sensorium trvaleji bdělé, nazývá Mahlerová „líhnutí“ (Bergmanová in Mahlerová, 2006).

Kolem šestého měsíce podle Mahlerové (2006) dochází k prvním známkám separace dítěte od matky. Takovými znaky mohou být například tahaní matky za vlasy, uši, nos, strkání jí jídla do úst. Dítě dokonce matku odstrkuje, do nynějška se k ní pouze tisklo. Před sedmým měsícem se zaměřuje na matčin obličej a objevuje detaily jako náušnice, brýle, náhrdelník. Začíná hra na schovávanou, ve které je pouze pasivním účastníkem. Zraková percepce a dotyky jsou hlavním prostředkem pro oddělení dětského self a nonself. Pokud je dítě motoricky schopné, začíná se během houpání na klíně oddalovat, sklouzávat z něj. V dítěti toto chování může vyvolat lákavý pocit vzrušení. Stále se ovšem od matky nevzdaluje, ale zůstává u jejích nohou.

Od sedmého měsíce je zraková percepce na takové úrovni, že je dítě schopné vizuálně porovnávat matku s jinými osobami. Pamatuje si detaily na jejím obličejí. Spojuje matku také s vůní a pocitem, který vyvolává její blízkost. Vnímá rozdíly mezi matkou a sebou samým. Kolem osmého měsíce se u dítěte může vyvinout takzvaná „úzkost z cizího“, neboli „úzkost osmého měsíce“. Mnohé studie dokázaly, že toto je pouze obecné označení. Záleží na individuálním vývoji jedince (Pine in Mahlerová, 2006).

Může dojít ke dvěma cestám separace a individuace. *„Jedna je cesta individuace, vývoje psychické autonomie, percepce, myšlení, paměti, testování reality a druhá je intrapsychická vývojová cesta separace, která běží přes diferenciaci, distancování, utváření hranic a odpojení od matky.“* (Mahlerová, 2006, s. 85)

2.3.2 Druhá subfáze: praktikování

Toto období trvá přibližně mezi devátým až osmnáctým měsícem a lze ho rozdělit na dvě vývojové fáze. A to ranou praktikující etapu a vlastní praktikovací subfázi.

První etapa nastává dle Mahlerové (2006) tehdy, pokud je dítě schopné oddálit se od matky plazením, batolením nebo lezením. Zkrátka jiným způsobem než vzpřímenou chůzí. Dítě má zájem o věci, se kterými je rodič v kontaktu. Často si je vkládá do úst

a prostřednictvím hmatu je začíná objevovat, chce se za nimi jakýmkoli způsobem přemístit. Díky zrání pohybových funkcí dítě může objevovat blízký okolní svět. Nemá jen pasivní roli a stává se samostatnějším. Pokud v tomto období dojde k náhlé hospitalizaci v nemocnici nebo jinému odloučení, dítě upřednostňuje kontakt s matkou, ale je i schopné přijmout náhradníky bez větších obtíží. Po dobu této fáze je matka důležitá jako jistota. Dítě, i když má možnost se oddálit a je fascinováno jinými aktivitami, má stále potřebu vracet se k matce a vyžaduje její fyzickou blízkost pro emoční načerpání. Může dojít ke zvýšení separační úzkosti, poněvadž dítě není s matkou spojeno fyzicky, ale vnímá ji zrakem nebo sluchem.

Vlastní praktickovací subfáze nastává tehdy, pokud je dítě schopné vzpřímeného pohybu. Vidí svět ze zcela jiné perspektivy a nastává pokrok v jeho individuaci. Dítě je relativně psychicky i fyzicky odolné a lhostejné vůči pádům nebo odcizení hračky. Pokud matka opustí místnost, může dojít ke ztrátě zájmu o ostatní aktivity a dítě se obrací do sebe, představuje si matku. Může dojít k pláči i přesto, že je dítě utěšováno jinou osobou. Na vrcholu je narcismus a je fascinováno svou zdánlivou všemocností. Může vzniknout strach z pohlcení matkou, například při hře na honěnou. Důležitý je přístup matky při pokusech o samostatnou chůzi dítěte. Matka by měla k dítěti natahovat ruce, podporovat ho v pohybu a dodávat mu odvalu, souhlasně pokyvat a chválit ho. Přibližně měsíc od doby, kdy došlo k prvním krokům, dítě formuje svou individualitu, a tím se blíží k vlastní identitě. Chůze je stěžejním bodem i pro matky, jelikož si začínají uvědomovat, že to dítě „dokázalo“ (Bergmanová in Mahlerová, 2006).

2.3.3 Třetí subfáze: znovusbližování

K této subfázi dochází mezi druhým a třetím rokem, kde Mahlerová (2006) pozorovala dva typické jevy této fáze, a to stínování a odbíhání. Stínování je definováno především tím, že má dítě potřebu sledovat a následovat veškeré pohyby matky. Odbíhání je proces, při kterém dítě doufá, že bude následováno. Dá se tak vysvětlit jeho potřeba po fyzickém sjednocení s matkou, ovšem také obavy ze znovupohlčení. Začíná pociťovat strach, že by mohlo být matkou nemilováno, namísto ztráty objektu matky. V důsledku toho může dojít ke konfliktu při procesu zvnitřnění. Potřeba batolete, aby bylo středem matčina zájmu, stále stoupá. Matka naopak ví, že dítě už není tak bezmocné a potřebuje neustálou pozornost jako v předchozích fázích. Čím více je

matka citově nepřístupná, tím více se dítě zoufale snaží se k ní přiblížit. Dítě se musí postupem času vzdát pocitu grandiozity. Tento proces se může projevovat zejména v oblasti zvýšených konfliktů mezi matkou a dítětem. Důležitým faktorem se stává nástup řeči, která je důležitá pro další uspokojení potřeb dítěte.

Kolem patnáctého měsíce matka přestává být jen jistotou, za kterou se dítě vrací pouze při pocitu hladu, pro načerpání fyzické blízkosti nebo v případě nepohodlí. Stává se jedincem, se kterým chce dítě společně poznávat okolí a dělit se s ním o svoje nové zkušenosti. Soudíme tak na základě dětského chování, při kterém dává najevo, že se chce spolu s matkou o svá nová zjištění podělit (nošení hraček do klína, gesta).

V dítěti narůstá pocit potřeby dělat to, co dělá jiné dítě. V důsledku toho v dítěti vzniká agrese a zlost, což je typické pro toto věkové období i podle Freudovy vývojové teorie, konkrétně v anální fázi. U batolete klesá potřeba fyzického kontaktu, pokud na to není samo psychicky naladěno. Zpravidla se u chlapců takové stavy objevují ve větším procentu (Mahlerová, 2006).

V případě přemístění matky do jiné místnosti, než je dítě, má potřebu ji následovat a znovu se vracet zpět k činnosti. Postupem vývoje subfáze dítě nachází jiné způsoby, jak se vyrovnat s nepřítomností matky. Například navazuje kontakt s jinými dospělými osobami a vymýšlí si zástupné hry. Například odhazování a opětovné sebrání míče. Ve fázi znovusbližování má velký význam nástup řeči. Například díky slovu „koláček“ matka hned pochopí, jakou potřebu by dítě chtělo uspokojit. Z pohledu dítěte přichází zjištění, že slovy může aktivizovat matku, a tak žádat o její pozornost („Mami, podívej!“). Zároveň je pro batole líbivé, když matka oceňuje jeho nově nabyté zkušenosti v oblasti řečové i motorické (Mahlerová, 2006).

Dle Mahlerové (2006) ve věku od 18-24 měsíců dochází k takzvané znovusbližovací krizi. Batole chce rychle dosáhnout autonomie, není však schopno všechno zvládat samo. Proto se často mění potřeba matku odstrčit a na druhé straně na ní lpět. V mnoha případech došlo v této etapě ke změně ladění dítěte, z kladného na záporné. Vzniká rozpor mezi pomocí a schopností poradit si sám. Matka může být v důsledku této dětské fáze rozmrzelá a značně dítěti připomínat jeho nedostatky: „Ty si neumíš zavázat tkaničku? Myslíš, že jsi samostatný?“ Objevuje se několik nových druhů afektivního chování, nejčastěji charakterizovaného smutkem, hněvem, zklamáním

matkou nebo uvědoměním si vlastní nesamostatnosti, bezmoci. Jednou ze separačních reakcí ve znovusbližovací krizi může být problém s průběhem loučení. Po takové reakci dítě nejčastěji projevuje známky depresivní nálady a neschopnosti zapojit se do hry. Intuitivně přilne k osobě v blízkosti, která má roli náhrady, a vyžaduje něhu. Nejosvědčenější aktivitou v průběhu odloučení matky je předčítání pohádek. Dítěti pomáhá pohádkový svět, který mu umožňuje opustit svět reálný, ve kterém momentálně chybí jeho matka. Zároveň dochází k připoutání a budování důvěry k předčítající osobě. Reakce na opětovné shledání s matkou se mohou lišit. Projevují se například známky agrese a ignorace, nebo naopak rychlý přesun k matce, ale také vyhýbání se matce, aby se předešlo dalšímu zklamání při odloučení.

Během 21. měsíce projevy znovusbližovací krize ustávají. Může to být způsobeno nalezením optimálního oddálení od matky, například prostřednictvím dětského pokoje. Dalšími důvody je rozvoj jazyka a díky němu schopnost projevit přání a myšlenky, pojmenovat objekty a internalizační proces. Obecně se dá říct, že dívky zvládají separační proces hůře než chlapci. Děvčata vyžadují nadměrnou pozornost matky, chlapci se dokážou více těšit z objevování nového (Mahlerová, 2006).

V této fázi můžeme podle dané teorie Mahlerové (2006) pozorovat první zmínky týkající se pohlavní identity. Chlapci jsou lépe motoricky vybaveni, nevyžadují do takové míry fyzickou blízkost. Středem jejich zájmu jsou předměty, které se mohou pohybovat (auta, letadla, vlaky). Objevení penisu u chlapců může být spojeno s frustrací, jelikož s ním nemohou volně pohybovat jako s jinými částmi těla. U dívek může vést objev chlapeckého penisu k vyvolání pocitu ztráty něčeho důležitého. Toto zjištění může mít za důsledek, že děvčata se obtížněji stávají samostatnými jedinci a hůře přijímají vlastní identitu.

2.3.4 Čtvrtá subfáze: ustálení individuality a počátky emocionální objektní stálosti

V průběhu této poslední fáze, tedy ve třech letech, dochází ke dvěma zásadním jevům. Jedním z nich je dosažení objektní stálosti (objektů, emocí i osoby). Díky stálému, vnitřnímu a kladnému obrazu matky dítě začíná být více samostatné a dokáže se bez afektivních projevů na delší dobu od matky odloučit. Pokud matka dítě opustí, nebude to chápáno jako pouhé neuspokojení momentální potřeby s následnými projevy zlosti, nýbrž bude stále žádána a dítě nebude mít potřebu nahradit ji jinou pečující osobou.

Na základě stálosti tohoto objektu může být separace lépe snášena bez výrazných obtíží. *„Obecně je však stálost dostatečně trvalá u normálních tříletých, což je reprezentováno sociokulturálně výběrem tří let, jako všeobecně uznávanou hranicí připravenosti pro vstup do školy.“* (Mahlerová, 2006, s. 142) Výzkumy dokázaly schopnost dítěte opakovaně se separovat od matky, dokonce jeho touhu zůstat v místnosti samo po dobu své hry.

Druhým jevem je dosažení individuality. Dítě je na vyšší verbální úrovni, začíná navazovat kontakt s vrstevníky, hra je účelnější, zvyšuje se interakce s neznámými dospělými, rozvíjí se fantazie. Obecně lze říci, že dochází k vývoji kognitivních funkcí. Objevuje se negativismus, který souvisí též s rozvojem totožnosti. U dětí, které si náhle uvědomí svou bezmocnost a závislost na druhých, může dojít k nečekaným projevům vzteku a agrese. Do této doby žily v představě své omnipotence. Tato subfáze je výjimečná, nemá konkrétní ukončení. Konec nastává otevřeně v pozdějším věku (Pine, 2006).

3 JOHN BOWLBY

3.1 Vývoj vazebného chování

3.1.1 V průběhu prvního roku

Jak uvádí Bowlby (2010), již ve třech měsících dítě dokáže odlišit matku od ostatních lidí. Usuzuje tak dle toho, že dětské reakce na matku jsou odlišné. Například se usměje, hlasově se projeví a déle ji pozoruje očima. Vazbu mezi dítětem a matkou můžeme sledovat i později, kdy má dítě potřebu být v matčině blízkosti. Silným pláčem reaguje na matčin odchod z místnosti. Vyhledává matku, jakmile je schopné se samostatně pohybovat. Během šestého a devátého měsíce je citová vazba již jasně zřetelná a přibývá na její intenzitě. Nejen že dítě strádá po matčině odchodu, ale při návratu ji radostně vítá, pobrukuje a natahuje paže jejím směrem. V devíti měsících je dítě schopné se lépe samostatně pohybovat, následuje tedy neustále svou matku. Reakce na její odchod se zmírňují. V tomto věku je zřetelné přidržování se matky, které vzniká při nových a úzkostných situacích. Po devátém měsíci dítě následuje nejen matku nebo otce (k nim je vazebné pouto nejsilnější), ale také kteroukoli dospělou osobu, která je pro ně alespoň minimálně známá.

Dle výzkumů nebylo prokázáno, že k čím více osobám má dítě vytvořené vazebné pouto, tím méně intenzivní by byla vazba k matce. Ba naopak, čím více má dítě vazeb, tím větší pouto vykazuje k matce. Každé dítě je ovšem jiné a projevy jeho přilnutí se mohou měnit. Někdy den ode dne, někdy v průběhu několika hodin. Důvod těchto náhlých změn může mít svůj původ buď v organismu (hlad, únava, nemoc), nebo v prostředí. Co se týče faktoru prostředí, je dokázáno, že vazebné chování je silnější, pokud se dítě cítí ohroženo (Bowlby, 2010).

3.1.2 Další průběh

Dle Bowlbyho (2010) je během prvního roku citová vazba velmi silná. Je tomu tak i během druhého a části třetího roku, kdy má stejnou sílu i četnost výskytu. Po prvním roce si dítě začíná uvědomovat, že matka může odejít. Často ji sleduje, a když není na dohled, snaží se zaslechnout její hlas nebo zvuk, který by si s ní mohlo spojit. Kolem jedenáctého až dvanáctého měsíce získá dítě schopnost předvídat chování matky, tedy také její blížící se odchod. Jelikož se chce jejího odchodu vyvarovat, začne plakat ještě

dříve, než tato situace nastane. U dvouletých dětí matky s touto skutečností již počítají, proto nechávají finální odchodové přípravy na poslední chvíli.

„U většiny dětí se vazebné chování objevuje silně a pravidelně téměř až do konce třetího roku. Potom nastává změna. Dobře to ilustruje běžná zkušenost učitelek z mateřských škol. Dokud děti nedosáhnou zhruba dvou let a devíti měsíců, je většina dětí, které navštěvují mateřskou školu, při matčině odchodu rozladěna. Přestože pláčou třeba jen krátce, mají nicméně tendenci sklouznout do nečinnosti a pasivity a neustále se dožadovat pozornosti učitelky - v ostrém protikladu k tomu, jak se ve stejném prostředí chovají, pokud matka zůstává s nimi.“ (Bowlby, 2010, s. 182)

Ve třech letech přichází zlom a děti snášejí odloučení od matky mnohem lépe. Jsou schopny se zapojit do činností v mateřské škole a přizpůsobit se režimu dne. Stěžejním důvodem je, že dítě je natolik vyvrálé, že se dokáže cítit bezpečně i v ne tak úplně známém prostředí s vedlejšími vazebnými postavami, jako je například paní učitelka. Ovšem i tento pocit bezpečí musí být něčím podmíněný. Například člověk, u kterého má dítě zůstat bez matky, by pro něj měl být známý, nejlépe aby jej poznalo v přítomnosti matky. Dítě musí být v momentálním dobrém rozpoložení, zdravé a spokojené. Je potřeba ho ujistit, kde matka v době své nepřítomnosti bude a kdy se vrátí. Proto citové pouto po třetím roce označujeme jako méně naléhavé a méně časté než dříve. Toto chování přetrvává až do šesti nebo sedmi let. Citová vazba se tolik neprojevuje na venek. Ovšem není výjimkou, že dítě přijde a samo chytne rodiče za ruku nebo se bez důvodu přitulí. Když je v úzkých nebo není úspěšné v momentální činnosti, okamžitě se za rodičem (nebo jinou vazebnou osobou) vrací. Můžeme tedy projevy citového pouta označit jako převládající znak chování (Bowlby, 2010).

Jak uvádí Bowlby (2010), během dospívání se vazby mění. Většina dospělých má stále citové pouto ke svým rodičům, ale vytvořili si i stejně silná pouta k jiným důležitým osobám. Jiní přetrhali s matkou i otcem veškeré vazby a nemají potřebu se s nimi vídat. Druhým extrémem je, když je citové pouto k rodičům stále velmi silné a dospělý jedinec je odmítá opustit a přilnout k jiné osobě. Lidé si často vytvoří vazebné pouto k sociální skupině, organizaci, škole nebo kolektivu v práci. Citové pouto je v dospívání pokračováním pouta z dětství. Dle průzkumů lze dokázat, že dcery mají v dospělosti silnější vazbu k matce než ve vztahu syn a matka.

3.2 Postavy, k nimž je zaměřeno vazebné chování

Někteří lidé předpokládají, že vazebné pouto si může dítě vytvořit pouze k jedné osobě, zejména matce. Tuto kapitolu jsem zařadila, abych zjistila, zda si dítě nemůže vytvořit silnější pouto k paní učitelce v mateřské škole, pokud dojde k brzké separaci od matky, například již před druhým rokem života. Spousta dětí je od jednoho roku hlídána chůvami, nebo zařazována do dětských skupin a tráví zde i devět hodin denně.

Proto často dle Bowlbyho (2010, s. 263) vznikají otázky ohledně vazebného pouta tohoto typu:

- *„Zaměřují děti běžně své vazebné chování k více než jedné osobě?“*
- *„Pokud ano, objevuje se citová vazba k několika postavám současně, nebo jedna citová vazba předchází všechny ostatní?“*
- *„Má-li dítě více než jednu postavu, k níž je citově připoutáno, chová se ke všem postavám stejně, nebo dává jedné z nich přednost?“*
- *„Může jiná žena než biologická matka dítěte adekvátně zastat úlohu hlavní vazebné postavy?“*

Již po prvních narozeninách si dítě vytvoří vazbu k více než jedné osobě. Není výjimkou, když se dítě připoutá k více postavám už v okamžiku, kdy je začne rozeznávat. I když dítě má více postav, ke kterým přilnulo, je pravděpodobné, že se ke každé postavě chová jinak. Dle výzkumů a zjištěných fakt každá osoba vyvolává v dítěti individuální vzorce chování. Se všemi postavami, se kterými se dítě setkává, nemusí vzniknout pouto. Často dochází k mylné domněnce, že všechny postavy, se kterými je dítě často v kontaktu, jsou vazebné (Bowlby, 2010).

Dle dané teorie je důležitým faktorem, který dítě ovlivňuje, jeho rodina. Často je to právě rodinné složení, které určuje, kdo bude hlavní postava a kolik jich bude vedlejších. Zdá se samozřejmostí, že největší pouto by mělo mít dítě k matce, ne vždy tomu tak je. Jestliže se náhradní osoba pečující o dítě bude chovat vlídně a s láskou, dítě nemá problém se k ní chovat tak, jako by to byla jeho biologická matka a vytvořit si pevnou vazbu.

Je nutné oddělovat vazebné postavy a přátele při hře. Vazebná postava má funkci uspokojování základních potřeb (hlad, spánek) a dítě ji vyhledává, pokud se cítí nekomfortně a momentálně nešťastně. Pátrá po ní v době její nepřítomnosti. Kamaráda pro hru naopak vyhledává, když je šťastné, má uspokojené všechny potřeby a vazebná osoba je nablízku. Může se stát, že jedna postava zastane jak roli kamaráda, tak hlavní postavu, k níž je dítě citově připoutáno. Někteří lidé si nesprávně myslí, že pokud má dítě více než jednoho vazebného jedince, jeho cit k hlavní postavě nebude tak silný a naopak. Studie dokázaly, že je to omyl a vazba k hlavní osobě může být naopak ještě silnější a intenzivnější. Shrnout to lze tak, že se nemusíme obávat toho, že pokud dítě přilne k mnoha jedincům, ztratí nejsilnější vazbu a přestane daného jedince postrádat (Bowlby, 2010).

Není výjimkou, že si dítě vytvoří pouto i k neživému objektu. Cumlání dudlíku začíná již v několika týdnech, ale přilnutí k měkké věci často vzniká nejdříve kolem devátého měsíce. Matky si uvědomují důležitost plyšové hračky, kterou si jejich dítě oblíbilo. Pokud je plyšák v blízkosti, dítě je spokojené a vyrovnané. Jestliže tomu tak není, dítě je rozladěno a je velmi obtížné ho uklidnit. Plyšák je symbolem pro takzvanou kotvu, která je pro dítě jistotou a bezpečím. Nejednou přetrvává vazba k hračce až do školních let (Bowlby, 2010).

3.3 Reakce dětí na odloučení od matky

„Nástup do jeslí dlouho před třetími narozeninami je pro většinu dětí nepříjemným a stresujícím zážitkem.“ (Bowlby, 2012, s. 46)

Citový vztah mezi matkou a dítětem má přirozený chod a jeho unáhlené přerušování může zanechat následky. Tlakem společnosti dochází k dřívějšímu očekávání oddělení dítěte a nástupu jeho samostatnosti. Tyto praktiky staví nejen dítě, ale i rodiče před velkou úzkostí a tíseň (Bowlby, 2012).

Dle teorie Bowlbyho (2012) jsou reakce dětí na odloučení různé, individuální. Často se projevují během hry, kdy děti odmítají hračky, vyhlíží svoje rodiče, pláčou, volají matky a celkově projevují neklid. Hodně dětí se nedá během takové fáze uklidnit, stále se dožadují matky. Jiné povahy neklidně přešlapují a tíše jim tečou slzy po tváři. Hra je nezajímavá, odmítají nabídku hraček i činností. U těch, které jeví alespoň minimální

zájem o hračku, byla hra spíše necílená a bez známek nadšení. Bez zájmu přesýpaly písek, nepřítomně posedávaly u hračky. U některých dětí bylo pozorováno zadržování slz po celé dopoledne. Snažily se být samostatné a neprojevovaly svou úzkost. Pláč ovšem propukl při opětovném shledání s matkou. Touha po nezávislosti odešla a dítě mělo sklony chovat se více dětsky.

Dvouleté děti si při vstupu do MŠ dostatečně neuvědomují, co v průběhu dne mají očekávat. Nemají s takovou situací předchozí zkušenosti. Nedokážou se tedy dostatečně bát dopředu. Když dochází k opětovnému odloučení například třetím dnem v MŠ, dítě už ví, co ho čeká. Ranní strach a separační reakce jsou mnohem intenzivnější. Přirozeně dítě prožívá úzkost, pokud je vloženo do neznámého prostředí a je v péči několika neznámých osob (Bowlby, 2012).

Odloučení od matky mívá zpravidla tři po sobě jdoucí fáze. První etapou je protest, dítě se všemi způsoby snaží dostat ke své matce zpět. Druhou fází můžeme nazvat zoufalství, jelikož dítě projevuje značné známky smutku, ale stále se k matce snaží dostat a ubírá se k ní v myšlenkách. Třetí fáze je citové odcizení, jelikož se zdá zřejmé, že zájem o matku značně klesl (Bowlby, 2012).

Bowlby (2012) uvádí několik faktorů, které mohou do určité míry zmírnit reakce na odloučení. Prvním faktorem jsou předměty, které jsou dítěte a pocházejí z jeho rodinného prostředí. Dále také přítomnost jiného známého dítěte nebo sourozence. A poslední proměnnou je vlídná a zkušená péče od náhradní pečující osoby. Naopak lidé, se kterými dítě nikdy nebylo v kontaktu, neznámé prostředí a věci jsou vždy důvodem k vyvolání tísně. O to víc, pokud se s nimi dítě setkává osamocené.

Jestliže se rodiče rozhodnou pro nástup dítěte do MŠ již okolo druhých narozenin, je důležitý pevný denní řád. Pokud tomu tak nebude, je velká pravděpodobnost nástupu úzkosti a nejistoty i v pozdějším věku. Podle studií takové děti kolem šestého roku prokazují mnohem více ulpívajícího chování. Vyžadují neustálý tělesný kontakt s matkou – chtějí sedět na jejím klíně, nechtějí matku opustit, jsou citově velmi nestabilní a dožadují se ukládání ke spánku. Děti se také více obávají návštěv lékaře, nemocnice nebo projevují nadměrný strach ze tmy (Bowlby, 2012).

4 PRŮBĚH VZDĚLÁVÁNÍ DVOULETÝCH DĚTÍ

4.1 Metody a formy vzdělávání

Hlavním východiskem pro vzdělávání všech věkových kategorií dětí je RVP PV, ze kterého vycházíme. Zprostředkováváme dítěti mnoho druhů činností, aby docházelo k jeho celkovému rozvoji. V průběhu práce s dvouletými dětmi musíme brát v potaz jejich vývojové stádium a činnosti dle daných požadavků přizpůsobovat. Zásadní změnou je nižší úroveň psychomotorického vývoje dítěte. Dvouleté děti udrží pozornost jen v rámci několika minut, mají přirozenou potřebu pohybu a vyžadují pestrost aktivit. Nemají vyvinutý pojem o čase. Pokud zahájíme činnost a ta bude přerušena jinou aktivitou, nelze se k ní vrátit. Pro mladší děti je důležitý jasný denní řád, s touto potřebou souvisí také oblíbenost opakování známých činností a her. Děti se často dožadují pro ně již známých a oblíbených činností (Splavcová, Kropáčková, 2016).

Pokud jsou uspokojeny aktuální potřeby dítěte, může zvládnout i náročnější aktivity nebo udrží pozornost delší dobu než kdy dřív. Jedním z takových faktorů může být přizpůsobení práce s menší skupinou dětí, nebo práce individuální. Zásadní věcí je při společných aktivitách účast nejméně dvou pedagogických pracovníků. První se může věnovat přípravě pomůcek a realizaci činnosti, druhý je plně k dispozici zbylým dětem. Volíme aktivity, které jsou optimální pro realizaci samotnými dětmi. Pedagog by měl do práce dětí zasahovat jen minimálně. Dítě může být zpočátku pouze pozorovatelem a učit se pomocí nápodoby. Když si je jisté a činnost je pro něj lákavá, rádo se zapojí (Splavcová, Kropáčková, 2016).

Před realizací řízené činnosti bychom se měli zamyslet nad několika zásadními otázkami dle Splavcové a Kropáčkové (2016)

- Je dítě schopné pracovat samostatně? Nebo s částečnou dopomocí? Učitel by měl být z velké části jen přihlížejícím. Chceme, aby dítě mělo prožitek z činnosti.
- Jak bude aktivita náročná, co se týče času? Budou se děti muset střídat? Zodpovězení těchto otázek nám pomůže s přípravou organizace. Zda děti budou moci pracovat ve skupině, nebo individuálně.

- Máme připravené všechny pomůcky? Během práce dvouletých dětí není vhodné odbíhat pro něco, co jsme si zapoměli připravit. Děti nejsou natolik samostatné, abychom si mohli dovolit, byť na malou chvíli, odejít.
- Jaké si klademe cíle? Každý vzdělávací cíl musí být samozřejmě přiměřený věku a daným schopnostem dětí. Na druhou stranu děti nemůžeme podceňovat a aktivitám nedávat žádný význam.

Výsledkem dobře odvedené práce nejsou jen povedené výtvary dětí a přeplněné nástěnky, ale také jejich radost z tvoření a prožitek z činnosti (Splavcová, Kropáčková, 2016).

4.2 Věcné podmínky

Jak popisuje Splavcová a Kropáčková (2006), věcné podmínky musejí umožňovat dítěti bezpečný pohyb. Je třeba třídu vybavit odpovídajícím nábytkem. Dítěti se intenzivně rozvíjí hrubá motorika a koordinace pohybů. Na základě toho dítě rádo běhá, leze a objevuje všechna zákoutí třídy. Prostor by měl být samozřejmě bezpečný. Neumožnění uspokojení potřeby volného pohybu může vyvrcholit v napětí a neurotické projevy.

Třídu je třeba vybavit vhodnými hračkami odpovídajícími věku. Nezařazujeme drobné hračky, které může dítě snadno vdechnout, nebo polknout. Naopak zařadíme kočárky, auta a jiné hračky, které rozvíjí hrubou motoriku a uspokojují potřebu aktivity. Děti si rády nechají předčítat, jelikož magický svět je jim blízký. Z toho důvodu vybavíme třídu dostatkem dětské literatury. Vhodná jsou leporela, se kterými děti mohou pracovat samy, ale i knihy se psaným slovem. Čtení pohádek je jedna z aktivit, u které i dvouleté dítě udrží delší pozornost. Dále se doporučují stavebnice a další manipulační hry (skládání, rozkládání, vkládání). Oblíbené jsou zvukové hračky. Dítě se učí nápodobou, proto jsou vhodné panenky, kuchyňky, jízdni dráhy a předměty denní potřeby (Splavcová, Kropáčková, 2016).

Vzhledem k vývoji dvouletých dětí není vhodné mít třídu plnou hraček, tedy s mnoha podněty pro dítě. Nadbytek vjemů se může stát pro dítě spíše rušivým než přínosným. Hračky, ke kterým mají děti volný přístup, je dobré střídat. Výměnou všech naráz by

mohlo dojít ke zmatení dětí a ztrátě jistoty. Samozřejmostí je údržba a kontrola hraček. Může dojít k opotřebení nebo odlomení částí a tím se rapidně zvyšuje riziko úrazu. U mladších dětí se často vyskytuje strkání hraček do úst. Proto jsou nevhodné plyšové hračky, ve kterých se nejčastěji přenáší choroboplodné zárodky. Ovšem je výjimka, pokud si dítě přinese vlastní plyšovou hračku a hraje si s ní samo (Splavcová, Kropáčková, 2016).

Z oblasti hygieny je třeba vyhradit si místo pro pleny. Neměl by chybět ani přebalovací pult. Použité jednorázové pleny musejí být skladovány v koši s nášlapným víkem. Ideální je, aby měla mateřská škola vyhrazenou popelnici na tento odpad. Toalety můžeme doplnit o nočníky, děti mají možnost volby. Vhodný je také sprchový kout, který najde mezi dvouletými dětmi značné využití (Splavcová, Kropáčková, 2016). Přebalovací pult musí být umístěn blízko umyvadla pro potřeby dospělého, zároveň musí poskytovat přebalovanému dítěti dostatek soukromí. Použité pleny jsou brány jako biologicky kontaminovaný odpad, který může vyvolat onemocnění člověka. Mateřská škola je zodpovědná za správnou likvidaci tohoto odpadu, nelze ho tedy uvádět jako odpad komunální, ale je třeba zařadit ho dle Katalogu odpadů (Informační materiál pro vzdělávání dětí od 2 do 3 let v mateřské školce, 2017).

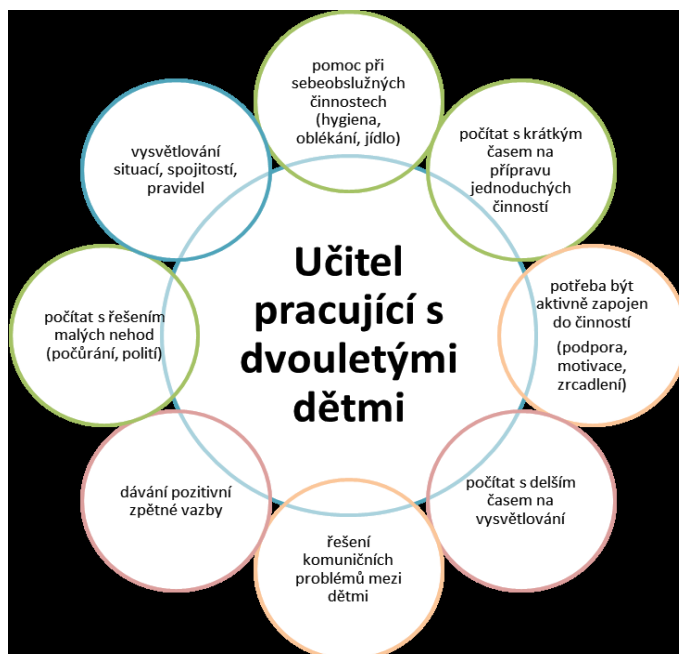
4.4 Kompetence učitele

Dle Grůzové a Syslové (2015) je zásadním úkolem každého učitele zprostředkovat rozvoj individuality všech dětí a uspokojování jejich potřeb. Musí také rozvíjet dítě po všech jeho stránkách. V tomto pedagogickém procesu by měl učitel uplatňovat zejména empatii, akceptaci a autentičnost. Přijímat každé dítě bezpodmínečně. Měl by být dobrým posluchačem a umět projevit podporu. Nepodporovat nežádoucí chování, ale pochopit dětské záměry a momentální rozpoložení.

Jelikož se dítě v tomto věku nejvíce učí nápodobou, tedy sociálním učením, učitel i svým chováním a prožíváním dává dítěti jistý vzor. Dítě o sobě není schopno kriticky uvažovat, jeho sebehodnocení je tedy závislé na zpětné vazbě pedagoga. Touto cestou je schopno utvářet si obraz samo o sobě. Úkolem je rozvíjet v dítěti jeho jedinečnost a pozitivní přístup k sobě samému. Tyto dovednosti, které bychom u dítěte měli rozvíjet, úzce souvisí se samostatností, spoluprací, úctou k ostatním a schopností nést

zodpovědnost za svoje činy. Pro úspěšné vykonávání práce pedagoga potřebujeme komplexní způsobilost jako znalosti, dovednosti, hodnoty, osobnostní charakteristiku a postoje (Grůzová, Syslová, 2015).

Obr. 1: Hlavní kompetence učitele pracujícího s dvouletými dětmi

Zdroj: Grůzová, Syslová (2015)

Obrázek dle Grůzové a Syslové (2015) znázorňuje nejdůležitější kompetence při práci s dvouletými dětmi. Pro řešení nastalých problémů v oblasti rodiny dítěte, komunikace ve třídě, spolupráce, vztahů mezi dětmi nebo pro problémové situace ve školce i mimo ni jsou především využívány kompetence sociální, psychosociální a komunikační. Další kompetencí je manažerská a normativní, která je zásadní pro administrativu, legislativu, zpětnou vazbu, znalost zákonů týkajících se práce, řízení, vedení dokumentace a komplexního chodu třídy. Dále hovoříme o kompetenci diagnostické a intervenční, kdy je učitel schopen ve výchovně vzdělávacím procesu uplatnit individuální znalost každého z dětí, zařadit teoretické znalosti pedagogické diagnostiky a reagovat na případné konflikty mezi dětmi. Poslední je kompetence pedagogická, která je zásadní pro teoretické znalosti v daném oboru.

4.5 Potřeby dvouletých dětí

Z hlediska potřeb se můžeme bavit o dvou základních teoriích. První z nich jsou potřeby dle Abrahama Maslowa (in Splavcová, 2016), které tvoří jakousi pyramidu. Teorie je stavěná na postupném uspokojování potřeb - pokud není splněno nižší patro, nemůže dojít k uspokojení potřeb z vyššího patra. Spodní část pyramidy tvoří nižší bazální potřeby, směrem k vrcholu se objevují potřeby psychické a sociální.

Druhá teorie, a to od Matějčka a Langmeiera, popisuje pět základních potřeb, na základě kterých může docházet ke správnému vývoji dítěte. **Mezi tyto potřeby řadíme (Matějček, 2008, s.37):**

- „*potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti podnětů z vnějšího světa*“
- „*potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech*“
- „*potřeba prvotních citových a sociálních vztahů*“
- „*potřeba pozitivní identity, společenského uplatnění a společenské hodnoty*“
- „*potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy*“

Dále bych se ráda zaměřila na potřeby z obou teorií, které jsou ovšem stěžejní pro dvouleté děti. Co může pomoci pro jejich optimální naplnění v mateřské škole.

Pocit bezpečí a jistoty. Tuto potřebu dítě získává především od své rodiny. K optimálnímu uspokojení je nutná dostatečná komunikace mezi rodičem a pedagogem, aby si i rodiče sami byli jistí, že dítě po dobu jejich nepřítomnosti bude v bezpečí. Když se dítě cítí bezpečně a ví, co může ode dne v mateřské škole očekávat, je to dobrým základem pro jeho úspěšnou adaptaci, popřípadě pro zmírnění adaptačních projevů. Tato potřeba úzce souvisí s potřebami biologickými (dítě nesmí mít hlad, musí být v suchu a mít dostatek aktivity, ale také odpočinku) (Kropáčková, Splavcová, 2016).

Pocit stálosti můžeme chápat v tom smyslu, že dítě potřebuje jasný denní rytmus a náhlá změna toho, co zná a očekává, ho může velmi rozrušit. Proto je potřeba dodržovat pravidla denního rytmu, pravidelné střídání dvou paní učitelek a zařazování básniček a říkadel, které se stanou rituály (Grůzová, Syslová, 2015).

Dle Kropáčkové a Splavcové (2016) je dalším ze stěžejních aspektů potřeba přiměřenosti. Při vytváření činností pro děti je potřeba brát ohled na jejich vývojový stupeň a zvolit takové aktivity, které jsou děti schopné zvládnout. Také je nutné dát dítěti přiměřené množství podnětů (hraček) pro jeho volnou hru. Často nastane situace, kdy si dítě nemůže vybrat jen jednu hračku a vyndá jich nespočet. Dbáme nejen na vhodné množství, ale také funkčnost. Vybíráme hračky přiměřeně věku.

Naplnění potřeby volného pohybu můžeme dětem zprostředkovat vhodnou úpravou prostředí, tedy jeho bezpečností a dostatkem prostoru pro spontánní pohyb. Při pobytu venku se doporučuje nejprve upřednostňovat zahradu v blízkém okolí mateřské školy. Tímto způsobem dochází také k naplnění potřeby bezpečí a jistoty (Grůzová, Syslová, 2015).

Dítě chce být milováno a mít pocit, že je součástí skupiny. Chce, aby se o něj pečovalo. Zároveň se učí samo ve skupině být a tím ji respektovat. Navazuje sociální vztahy se svými vrstevníky, ale i s dospělými. Tyto potřeby můžeme souhrnně nazvat potřeby lásky, sounáležitosti a citových vztahů (Kropáčková, Splavcová, 2016).

S potřebou identity, uznání a sebedůvěry se pojí neschopnost dítěte si utvořit pohled samo na sebe, je tedy závislé na hodnocení druhých. V mateřských školách je s tímto faktorem potřeba pracovat velmi obezřetně. Pochvala je základem pro budoucí motivaci. Pokud dítě v něčem neuspělo tak, jak si představovalo, není problémem ocenit jeho snahu a podpořit ho v další činnosti. Dítě má potřebu patřit do skupiny, kde má každý svou roli, zde se může identifikovat (Kropáčková, Splavcová, 2016).

II PRAKTICKÁ ČÁST

5 CÍL PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

5.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce bylo zjistit, jak se dvouleté děti adaptují na prostředí dětské skupiny, jak prožívají separaci od matky a zachytit jejich zvládní režimu dne v mateřské škole.

Pro naplnění cíle byl zvolen kvalitativní výzkum. Data byla sbírána prostřednictvím metody pozorování, přičemž jsem se zaměřila na situace jako je loučení dítěte s rodičem či jeho příchod do dětské skupiny. Dále jsem sledovala, jak je schopno udržet ve skupině návyky a sebeobslužné dovednosti, jaké jsou jeho projevy chování a jednání během dne, vztah k vrstevníkům a další. Výzkumný soubor tvoří pět dětí, z toho tři chlapci a dvě děvčata. Dvě z těchto dětí na začátku pozorování nedovršily ani věku dvou let, zbylým třem bylo mezi dvěma až třemi lety.

5.2 Výzkumná otázka

Jakým způsobem se sledované děti adaptují na prostředí dětské skupiny před dovršením třetích narozenin?

Podotázky:

- **Jak se dítě vyrovnává se separací od rodiny?** Jak probíhá loučení dítěte s rodičem? Kolik dítě vyžaduje během dne pozornosti?
- **Jak se dítě zapojuje do dětské skupiny?** Jak se dokáže vyrovnat s denním režimem? Jaký má vztah k ostatním dětem? Jaký má vztah k paním učitelkám? Jak komunikuje s druhými? Jak se chová během dne?
- **Jak je dítě schopné sebeobsluhy?** Dodržuje hygienické návyky? Jakým způsobem se nají? Dokáže se svléci, obléci?

6 METODIKA VÝZKUMU

Pro naplnění cíle práce jsem použila kvalitativní výzkum, který umožňuje sledovat jev sice jen u několika jedinců, ale zato v kontextu a do hloubky. Tento typ výzkumu využitý v učitelské profesi nám umožňuje „*vědomě a cíleně využívat svou zkušenost, získávat potřebné informace a pracovat s nimi a zvyšovat tak profesionalitu své práce.*“ (McBride, 1995) Kvalitativní výzkum nám umožňuje odhalit jádro věci, jde více do hloubky a odpovídá na otázky. Kvantitativní výzkum oproti tomu zjišťuje obecné názory, které můžeme převést do procent. Jinými slovy nemá za úkol odhalit důvody. V kvalitativním výzkumu se snažíme o co nejmenší zasahování do situací. Abychom prováděli výzkum řádně, je potřeba důsledného ptaní a pozorování. To je jeden z důvodů, proč interview a pozorování jsou nejzásadnějšími technikami tohoto druhu výzkumu. Ideálním stavem je, když se v kvalitativním výzkumu vhodně doplňuje teorie s praxí (McBride, 1995).

Dle Gavory (2000) je jedním z hlavních předpokladů pro kvalitní výzkum důkladné zkoumání, intenzita a zaznamenávání zjištěných faktů. Vizuelní pozorování může být doplněno o fotodokumentaci, která pomůže k lepšímu zpracování dat. Průběžné zapisování a tvoření záznamů během pozorování je důležitým faktorem pro utvoření celkového pohledu na zkoumaný problém. Na základě pozorování usuzujeme, zda jsou ve výzkumném souboru patrné rozdíly a odlišné reakce na stejné podněty. Výběr pozorovaných osob bývá v kvalitativním výzkumu zpravidla záměrný.

6.1 Pozorování

Pro sběr dat byla použita metoda záměrného, dlouhodobého pozorování. Tato metoda se považuje za jednu z nejstarších a nejpraktikovanějších metod pro zjištění pedagogické reality. U každého pozorování je cílem, aby bylo platné a spolehlivé. Aby bylo pozorování kvalitní, jsou často uváděna kritéria, která můžeme převést do otázek: „*Co se má pozorovat? Co je třeba zjistit? Jak toho dosáhnout? Jak to zachytit?*“ (Chráska, 2007, s. 152) Pokud má být výzkum reliabilní, musí být pozorování objektivní. Častými příčinami, proč tomu tak není, je například halo efekt, logická chyba, předsudky, stereotypizace, momentální psychický stav a další. Konečnou fází

pozorování není jen jev zmapovat a popsat, nýbrž odůvodnit příčiny jeho vzniku (Chráska, 2007).

6.1.1 Délka pozorování

Mé pozorování trvalo čtyři měsíce, přičemž první měsíc (září) byl formou nevlastního pozorování, na základě výpovědi paní učitelek. Zbylé tři měsíce byly uskutečněny pozorováním vlastním, kdy jsem se přímo setkávala se všemi dětmi.

6.2 Výzkumný soubor

V dětské skupině jsem pozorovala pět dětí ve věkovém rozmezí 1 rok a 9 měsíců až 2 roky a 8 měsíců. Z toho tři chlapci a dvě děvčata. Výzkum byl realizován v Jihočeském kraji v dětské skupině, která se nachází v centru Českých Budějovic. Děti navštěvují homogenní třídu, přičemž ráno jsou spojeny se staršími dětmi. Z toho důvodu jsem měla možnost pozorovat interakce předškoláků a batolat. S dětmi jsem neměla problém navázat kamarádský vztah.

Tab. 1-5: Charakteristika jednotlivých dětí (jména jsou změněna pro zachování anonymity, věk dětí je uváděn v první měsíc pozorování, tedy v září)

JMÉNO	Honzík
VĚK	2 roky 8 měsíců
SOUROZENCI	4 starší sourozenci, žádný nenavštěvuje dětskou skupinu
DOCHÁZKA	Každý den, spí 2 - 3x po obědě.
RODINNÉ PROSTŘEDÍ	Úplná rodina.
PŘEDCHOZÍ ZKUŠENOST SE SEPARACÍ	Navštěvoval hlídací zařízení od dvou let, měl chuť.
DALŠÍ INFORMACE	Rodiče při adaptačním procesu byli velmi chápaví. Snažili se to Honzíkovi co nejvíce usnadnit. Navštěvovali ho před spaním, aby se naučil po obědě sám spát.

JMÉNO	Jiřík
VĚK	1 rok 10 měsíců
SOUROZENCI	Nevlastní sourozenec, nenavštěvuje dětskou skupinu.
DOCHÁZKA	Pravidelně po, út, st, po obědě spí a následně jde domů.
RODINNÉ PROSTŘEDÍ	Rozvedení rodiče.
PŘEDCHOZÍ	Od jednoho roku navštěvoval občas dětské skupiny, před jedním

ZKUŠENOST SE SEPARACÍ	rokem měl chůvu.
DALŠÍ INFORMACE	Jiřík je s ohledem na svůj věk velmi samostatný.

JMÉNO	Petřík
VĚK	2 roky 6 měsíců
SOUROZENCI	Nemá
DOCHÁZKA	Každý den, po obědě spí a následně jde domů.
RODINNÉ PROSTŘEDÍ	Úplná rodina.
PŘEDCHOZÍ ZKUŠENOST SE SEPARACÍ	Dříve nenavštěvoval žádné hlídací zařízení, ani neměl chůvu.
DALŠÍ INFORMACE	/

JMÉNO	Kristýnka
VĚK	1 rok 9 měsíců
SOUROZENCI	Starší bratr, také navštěvuje dětskou skupinu.
DOCHÁZKA	Každý den, často se stává, že je ve skupině až do konce provozu.
RODINNÉ PROSTŘEDÍ	Úplná rodina.
PŘEDCHOZÍ ZKUŠENOST SE SEPARACÍ	Žádná
DALŠÍ INFORMACE	Matka je Bulharka, otec Ital (problém s dorozumíváním).

JMÉNO	Klárka
VĚK	2 roky 6 měsíců
SOUROZENCI	Sestra, nechodí do dětské skupiny.
DOCHÁZKA	Každý den, po obědě spí a následně jde domů.
RODINNÉ PROSTŘEDÍ	Úplná rodina.
PŘEDCHOZÍ ZKUŠENOST SE SEPARACÍ	Navštěvovala občas dětskou skupinu.
DALŠÍ INFORMACE	Klárka je velmi introvertní dítě, nástup do dětské skupiny nesla velmi obtížně.

6.3 Průběh výzkumu

Pozorování bylo uskutečněno v době od září do prosince roku 2017. Probíhalo v dětské skupině, která má perfektní materiální vybavenost, velké prostory, vlastní zahradu a kvalifikované zaměstnance. Nacházejí se zde dvě třídy. Jedna pro děti od jednoho roku do tří let a druhá pro děti ve věku 3 až 6 let. Denní režim dvouletých dětí je téměř totožný jako u starších dětí. Liší se zpravidla délkou a náročností aktivit. Výhodou je menší počet dětí ve třídě. K dětem je přistupováno individuálně a s láskou. Pozorování bylo rozděleno do pěti hlavních kategorií a to: návyky a sebeobslužné dovednosti, řeč a komunikace, chování a jednání - reakce na separaci od rodičů, vztah k ostatním dětem, schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu. Během každé návštěvy v dětské skupině byly pozorovány jednotlivé kategorie u všech dětí a následně na konci každého měsíce zaznamenány souhrnně za uplynulou dobu.

7 VÝSLEDKY POZOROVÁNÍ

Následující část práce je věnována zjištěným informacím v kvalitativním výzkumu během čtyřměsíčního pozorování. Pozorování je strukturováno podle času, je použito označení měsíce, ve kterém pozorování proběhlo. Následné podkapitoly se jmény jednotlivých dětí se budou věnovat konkrétním sledovaným projevům, které jsou rozděleny do pěti kategorií.

7.1 Září

V tomto měsíci jsem ve skupině nebyla, uvedená data jsou tedy získána rozhovorem s paními učitelkami a také proto nejsou natolik podrobná.

7.1.1 Honzík (2 roky 8 měsíců)

- **Chování a jednání:** Honzík během dne nepláče, občas vykazuje známky smutku, vypadá bázlivě. To zpravidla po příchodu do skupiny, jinak je velmi komunikativní dítě. Rád a často vyhledává pozornost paní učitelky a její fyzickou blízkost. Především v ranních činnostech. Lpí na své plyšové hračce, kterou si přináší každé ráno. Dokáže ji opustit a nechat na jednom místě, ale neztrácí o ní přehled. Honzík je spíše extrovertní dítě. Ke svým kamarádům se nechová agresivně. Občas vznikne spor o hračku, ale chlapec je spíše pozorovatelem a nemá prudké reakce.
- **Vztah k ostatním dětem:** Honzík je sociálně přizpůsobivý a vstřícný. Nevyvolává konflikty, nebere ostatním dětem hračky. S kamarády si často povídá a pomáhá jim. Ráno při hrách pozoruje hru starších dětí. Neobtěžuje své kamarády.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Při příchodu pláče, pláč není příliš intenzivní a po prvních týdnech odezněl. Když ovšem nepláče, jeví známky smutku. Otáčí se za rodičem, který ho do skupiny doprovázel. Během dne o rodičích mluví a ptá se, kde jsou a kdy přijdou. Přesto se jich nijak výjimečně nedožaduje. Do činností v průběhu dne se zapojuje a je schopen udržet pozornost. Ve třídě je nejaktivnější dítě s největší koncentrací. Nejraději má čtení knížek jako většina dětí mezi druhým a třetím rokem.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Honzík je schopen sám se najíst. K jídlu používá lžici, na krku má bryndák. Pije z hrnku. Umí si umýt ruce, je na něj však

potřeba dohlížet a připomínat mu všechna pravidla. Chodí na toaletu, plenky nepoužívá ani při spaní. Dokáže se svléknout, obléknout s pomocí dospělého.

- **Řeč a komunikace:** Honzík komunikuje verbálně, dokáže mluvit ve větách, pokládat otázky, vést rozhovory s učitelkou. Často vyhledává pozornost paní učitelky, ptá se na informace, zejména co ho daný den čeká. Špatně vyslovuje některé hlásky, ale vše je úměrné k věku. Zapojuje se do dialogů s dětmi, rád s nimi navazuje kontakt.

7.1.2 Jiřík (1 rok 10 měsíců)

- **Chování a jednání:** Jiřík i přes svůj nízký věk ve skupině v průběhu dne ani při příchodu nepláče. Od jednoho roku navštěvoval hlídací agentury a měl chůvy. Na začátku září lpěl na svém dudlíku, ten byl v průběhu měsíce odstraněn. Během dne je veselý, často je zaujatý svými aktivitami. Velmi rád si hraje s kinetickým pískem, staví si z dřevěných stavebnic. K dětem není agresivní, nijak do nich nestrká. Když chce jejich hračku, pokusíme se mu situaci vysvětlit a zdá se, že tomu rozumí. Nelpí na učitelce, hraje si většinu času sám. Nemá potřebu fyzického kontaktu. Když chce paní učitelce něco ukázat nebo potřebuje pomoc, přijde a vezme ji za ruku. Dovede ji k problému. Jiřík je v průběhu dne veselý, často se směje. Lpí na své plyšové hračce, nosí ji pořád u sebe. V prvních týdnech měl dudlík, který postupně odložil.
- **Vztah k ostatním dětem:** Je přizpůsobivý, nedělá mu problém být v kolektivu. Vyhledává společnost, hraje si vedle dětí, sedne si vedle nich, ukazuje jim věci. Občas si děti navzájem boří své stavby. To ovšem není jenom případ Jiříka, ale všech dětí.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Jiřík je schopen dodržovat rytmus dne, není však možné, aby se zapojil do aktivit v průběhu řízené činnosti. Zejména ne do ranního pozdravu a tělesné chvilky. Lehá si okamžitě na zem. Neudrží pozornost, odbíhá pro hračky. Lépe se koncentruje při výtvarných činnostech.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Nají se sám, nerad se nechává krmit. Jídlo často bývá všude kolem talíře, na zemi i na bryndáku. Umí pít z dětské flašky.

Snaží se sám si umýt ruce, často je ovšem celé jeho oblečení mokré. Je potřeba na něj dohlížet a dělat činnosti s ním. V prvních týdnech měl plenku. Během září byla odstraněna, na spaní stále přetrvává. Začal chodit na nočník, ne vždy úspěšně. Při oblékání si umí sám svléknout kalhoty, ne vždy se mu chce. S veškerým oblékáním je potřeba mu pomoci.

- **Řeč a komunikace:** Jiřík komunikuje jen neverbálně. Přikyvuje hlavou, chytne paní učitelku za ruku, když něco potřebuje. Ukazuje na věci, nosí věci za námi a občas vydá neurčitý zvuk. Jen zcela výjimečně řekne slovo, například teta. S dětmi se do konverzace nezapojuje. Občas když chce upoutat pozornost, do kamaráda strčí nebo ho vezme za ruku.

7.1.3 Petřík (2 roky 6 měsíců)

- **Chování a jednání:** Petřík je bezproblémové dítě. Ráno při příchodu neprojevuje žádné separační reakce. V klidu vejde do třídy, rozloučí se s rodičem a jde si vybrat hračku nebo navštívit paní učitelku. Pozornost pedagoga během dne nevyhledává, ani se neptá po rodičích. Nenosí si do skupiny žádnou hračku nebo věc, na které by lpěl. Je spíše introvertní, ale veselé a aktivní dítě. Občas se objeví agresivní reakce vůči kamarádům při hře, ale takové situace nejsou pravidlem.
- **Vztah k ostatním dětem:** Je přizpůsobivý. Hraje si vedle dětí, nebo pozoruje hru někoho jiného. Občas boří stavby starších dětí, to však patří k věku. Vyhledává hru vedle dětí, nesedí sám u stolečku.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Dokáže udržet pozornost během činností delší dobu, u Petříka hodně záleží na momentálním rozpoložení. Často se mu střídají nálady. Do většiny činností se aktivně zapojuje. Neodbíhá k jiným hračkám. Po obědě ve skupině většinou spí. Nemá takovou potřebu odpočinku jako mladší děti, proto má občas problémy s usínáním.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Petřík je, co se týká samoobsluhy, velmi samostatný. Nají se bez větších obtíží, pije sám z hrnečku. Dokáže si umýt ruce i obličej. Umí si sám dojít na toaletu. Je schopen se svléknout a z velké části také sám obléknout. Hodně záleží na jeho momentálním rozpoložení.

- **Řeč a komunikace:** Umí komunikovat verbálně. Nemluví sám, spíše odpovídá na otázky. K cizím lidem je bázlivý. V dětském kolektivu moc nemluví, spíše je pozorovatel.

7.1.4 Kristýnka (1 rok 9 měsíců)

- **Chování a jednání:** Kristýnka pláče ráno při příchodu. Nemá hysterické záchvaty, spíše jí tiše tečou slzy po tváři. Většinu času je u paní učitelky, potřebuje fyzický kontakt. Lpí na svém dudlíku, má ho neustále v puse na rozdíl od Jiříka, který ho nemusí mít neustále u sebe. Kristýnka je vůči ostatním dětem někdy velmi agresivní. Odsunuje jim židle, bere jim věci. Není výjimkou, když někoho opakovaně udeří.
- **Vztah k ostatním dětem:** Hraje si po většinu času sama u stolečku s kinetickým pískem, také sedává na klíně u paní učitelky. Společnost dětí nevyhledává. K dětem je často agresivní. Kristýnka má staršího bratra ve druhé třídě, často zůstává s ním. Cítí se pak mnohem bezpečněji a klidněji. K bratrovi se chová mile, neprojevuje k němu známky agrese jako k ostatním. Neustále se spolu objímají a chytají za ruce.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Kristýnka potřebuje téměř stálou pozornost a pomoc. Při činnostech se většinou sama nezapojuje. Má potřebu odbíhat, brát si jiné hračky, lehat si na zem. Není schopná udržet pozornost, ani napodobit pohyby. Během dne občas začne plakat. Ve skupině zpravidla zůstává celý den od rána do pěti hodin odpoledne. Po obědě spí v kočárku.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Kristýnka se nají sama, jí spíše rukama než lžící. Jídlo nabírá jídlem a často je všude okolo. Pije z dětské flašky. Umyje si ruce pouze s pomocí a dohledem. Nosí plenky během dne i na spaní. Není schopná se sama svléct nebo obléct, se vším potřebuje pomoci a neustálý dohled.
- **Řeč a komunikace:** Verbálně nekomunikuje. Ve skupině se dorozumíváme italsky i česky díky dvojjazyčnosti jejích rodičů. Většinou Kristýnce řekneme slovo česky a následně to samé slovo italsky. Česky rozumí pouze základním slovům. Zcela jistě nerozumí, když něco vysvětlujeme či popisujeme. S dětmi komunikuje výjimečně, ovšem jen neverbálně.

7.1.5 Klárka (2 roky 6 měsíců)

- **Chování a jednání:** Ráno při příchodu velmi pláče, drží se maty, nechce ji opustit. Paní učitelka si musí Klárku přebrat z matčiny náruče. Během dne si na matku vzpomene, začne plakat, dožadovat se jí. Klárka nevyhledává pozornost paní učitelky. Působí nešťastným dojmem. Do skupiny si většinou nenosí žádnou svou hračku, nelpí na svých věcech.
- **Vztah k ostatním dětem:** Je spíše sama, hraje si sama u stolečku. Nevyhledává pozornost ani společnost dětí i dospělých. Své kamarády neobtěžuje, nevykazuje známky žádného agresivního chování.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Během příchodu projevuje Klárka značné separační reakce. Nechce se od matky oddělit. Po jejím odchodu Klárka dlouho pláče a nedá se utiшит. Co se týká denního rytmu, Klárka je schopna se mu přizpůsobit bez větších obtíží. Dokáže udržet pozornost při aktivitách, i když se do nich aktivně nezapojuje. Po většinu času pozoruje práci ostatních dětí.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Klárka je velmi samostatná, co se týče samoobsluhy. Zvládne se bez problému najíst, umýt si ruce. Dokonce se sama svlékne i oblékne. Pije z hrnečku.
- **Řeč a komunikace:** Komunikuje verbálně, ovšem v prostředí skupiny tomu tak není. Nemá potřebu mluvit, je tichá a bázlivá ke všemu novému. Špatně snáší i malé změny. Působí velmi smutným dojmem. Nezapojuje se do konverzací, ani nevyhledává společnost vrstevníků, většinu času je sama.

7.2 Říjen

7.2.1 Honzík (2 roky 9 měsíců)

- **Chování a jednání:** Při příchodu nepláče, vykazuje však známky smutku a úzkosti. Do skupiny ho vodí vždy tatínek. Ohlíží se za rodičem, jde pomalu a nejistě. Ze začátku si hraje především mimo kolektiv dětí u stolečku. V průběhu ranních her separační reakce začínají ustupovat. Stává se sám sebou, je veselý a komunikativní. Vyhledává společnost ostatních dětí a paní učitelky. Zkouší nové hračky, pohybuje se po třídě, usmívá se. Během dne se občas zeptá na tatínka, nebo o něm mluví. Nepotřebuje fyzický kontakt s pedagogem, stačí

mu jeho přítomnost. Denně si nosí plyšovou hračku zajíčka. Lpí na ní, má ji pořád u sebe. Když někdo požádá, nedělá mu problém ho půjčit. Působí spokojeným a veselým dojmem. Často se směje, zapojuje se mezi děti, během dne nepláče.

- **Vztah k ostatním dětem:** Je sociálně přizpůsobivý, zapojuje se do dialogů a půjčuje hračky, což je s ohledem na věk velmi nezvyklé. Je extrovertní, nikdy není sám. Vyhledává přítomnost dětí, hraje si vedle nich. Nejeví žádné známky agrese. Občas zvýší hlas, když mu jiné dítě bere bez dovolení jeho věc.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Do činností se zapojuje a dokáže se dlouho soustředit. Napomíná další děti, které ho při práci ruší. Jako jedno z mála dětí se zapojuje do pohybových aktivit. Rád objevuje nové věci.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Honzík se bez problému sám nají lžící, pije z hrnku. Dokáže si umýt ruce, občas je mu potřeba připomenout kdy. Jinak je velmi opatrný, aby neměl mokré oblečení. Používá záchod, k pomočování vůbec nedochází. Oblékat a svlékat se má snahu sám, ne vždy se to ovšem zcela povede.
- **Řeč a komunikace:** Řeč je na velmi dobré úrovni. Vede dialogy s pedagogem, odpovídá na otázky. Ptá se, vyžaduje odpovědi. Komunikuje také s ostatními dětmi, často se staršími kamarády.

7.2.2 Jiřík (1 rok 11 měsíců)

- **Chování a jednání:** Jiřík při příchodu nepláče, rozloučí se s maminkou a jde si pro svou oblíbenou hračku, nebo za paní učitelkou. Nejeví známky smutku. Za maminkou se neohlíží, jistě vstupuje do třídy a vybírá si svou oblíbenou hračku. Během dne nevzlyká a maminky se nedožaduje. Víc se zapojuje mezi děti, hraje si vedle nich. V průběhu minulého měsíce většinu ranních her seděl sám u stolečku. Během dne nepláče. Nelpí na paní učitelce, nevyhledává fyzický kontakt. Lpí na své plyšové hračce, kterou si nosí každý den do skupiny. Není na ní natolik závislý jako v předchozích měsících.
- **Vztah k ostatním dětem:** Do kolektivu se dobře začleňuje. Hraje si sám mezi dětmi, občas pozoruje hru starších dětí, nenápadně se do ní zapojuje. Především má v oblíbě do všech kolem sebe náhodně vrážet a padat na zem.

Občas obtěžuje starší kamarády, strká do nich, boří jim stavby. Nic neobvyklého nebo agresivního.

- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Jiřík neudrží v průběhu činnosti pozornost. Nedokáže se koncentrovat, odbíhá od činností, bere si jiné hračky. Často si lehá na zem a směje se. Většina aktivit je pro něj náročná, nerozumí pravidlům nebo záměru aktivity. U výtvarných činností je více soustředěný, až v rámci pěti minut.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Nají se sám, kultura stolování stále není na vyšší úrovni. Jídlo je často všude na stole nebo na oblečení i přes použití bryndáku. Dokáže si umýt ruce, je ovšem potřeba na něj dohlížet a popřípadě pomoci, jinak je celý mokrý. Plenky byly odstraněny v průběhu září. Nyní chodí Jiřík na nočník. Nočník po sobě sám vylije do záchodu. Občas se stane, že situaci neodhadne a pomoci se. Dovede si svléknout některé části oblečení, s veškerým oblékáním je potřeba mu pomoci.
- **Řeč a komunikace:** Komunikuje výrazně neverbálně, chytne paní učitelku za ruku a dovede ji ke svému problému. Ukazuje, nosí věci. Občas řekne slovo. Nekomunikuje ve větách.

7.2.3 Petřík (2 roky 7 měsíců)

- **Chování a jednání:** Při příchodu ani během dne nepláče, nedožaduje se rodičů. Někdy se stane, že se s rodičem ani nerozloučí a rovnou se zapojuje do činnosti. Do skupiny ho vodí tatínek. Petřík nevyhledává pozornost paní učitelky. Hraje si samostatně se svými oblíbenými hračkami. Nemá potřebu fyzického kontaktu. Je spíše introvertního ladění. Během dne vypadá šťastně, při činnostech se směje, zapojuje se mezi děti, hraje si s oblíbenými hračkami. Občas je plachý při interakci s neznámými nebo ne tak známými osobami. Do školky nenosí žádnou vlastní hračku, není na nic vázaný.
- **Vztah k ostatním dětem:** Petřík nemá problémy být ve skupině mladších i starších dětí. Nezasahuje nikomu do hry. Občas se stane, že někdo naruší hru jemu, zpravidla mladší děti. Jeho reakce jsou přiměřené věku, vezme si hračku zpět bez jakéhokoli ohledu. Děti však neudeří.

- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Po obědě mu nevádí spát. Petřík, i přes svůj věk, se dokáže soustředit delší dobu. Při společných aktivitách je pozorný, vnímavý. Chce být v centru všeho dění a nesmí mu ujít žádná informace. Někdy se stane, že i na úkor ostatních dětí. Do skupiny si nenosí žádnou hračku z domova. Celkově působí veselým a šťastným dojmem.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Petřík je v těchto dovednostech velmi samostatný. Dovede se sám bez obtíží najíst. Je schopen si říct, kdy má dost, nebo zda chce přidat. Do jídla nesahá rukama, jí pouze lžící. Pije samostatně z hrnku. Po jídle si jde automaticky umýt ruce. V koupelně mu není potřeba pomoci. Dává pozor, aby jeho oblečení nebylo mokré. Sám chodí na toaletu. S malou pomocí se dokáže se svléknout i obléknout. Když je dobře naladěný, pomáhá s oblékáním kamarádům.
- **Řeč a komunikace:** Petřík komunikuje spíše s dětmi než s dospělými. Umí se vyjadřovat ve větách, má poruchu některých hlásek. Občas když mu kladu otázku, působí bázlivým dojmem. Nechce, nebo vůbec neodpoví. S paní učitelkou je komunikace na lepší úrovni. Dle celkového dojmu není Petřík typ výřečného dítěte.

7.2.4 Kristýnka (1 rok 10 měsíců)

- **Chování a jednání:** Každé ráno při příchodu pláče. Nemá hysterický pláč, spíše jí tiše tečou slzy po tváři, má zarudlé oči. Během ranních her je drtivou většinu času v náručí nebo na klíně paní učitelky. Potřebuje fyzický kontakt. V průběhu dne se situace lepší. Kristýnka přestává být v bezprostřední blízkosti paní učitelky, začíná se zapojovat do hry, vybírá si hračky. Vyhledává její pozornost převážně během přechodových činností, vyžaduje chůzi za ruku. I přes náročné ráno působí po zbytek dne vesele, často se usmívá. To je jeden ze zásadních rozdílů oproti předchozímu měsíci.
- **Vztah k ostatním dětem:** Velkou část dne si hraje sama u stolečku se svou oblíbenou hračkou. Mezi děti se nezapojuje. K dětem se chová značně agresivně. Štípe je, bere jim věci, odstrkuje židle, ničí stavby, silně do nich strká, bije je.

- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Při společných řízených aktivitách není schopná udržet pozornost. Často pobíhá po prostoru, bere si jiné věci, neustále si přeseďá. Nedokáže napodobit pohyb nebo pochopit nové instrukce. Výtvarné aktivity ji vždy zaujmou a ráda se do nich zapojuje stejně jako ostatní mladší děti.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Kristýnka se dokáže najíst většinou s pomocí. Stále nabírá jídlo jídlem nebo rukama. Na stole a pod ní je často velký nepořádek. Občas ušpiní i své kamarády. Krmení odmítá, pokouší se najíst sama. Pije z dětské flašky. Po celý den nosí plenky. Když odhadneme situaci a na nočník jí posadíme, někdy ho využije. S oblékáním je potřeba úplná pomoc. Občas si sama svlékne kalhoty, někdy i ponožky. Kristýnka potřebuje neustálý dohled a péči paní učitelky.
- **Řeč a komunikace:** Zcela výjimečně řekne slovo, v jednom případě zopakovala větu. Rozumí spíš italsky. Komunikuje neverbálně, dokáže si obstarat všechno, co potřebuje. Bere paní učitelku za ruku, nosí věci, ukazuje, vodí nás k problému. S dětmi komunikuje neverbálně, vyhledává jejich přítomnost.

7.2.5 Klárka (2 roky 7 měsíců)

- **Chování a jednání:** Ráno při příchodu Klárka pláče a drží se matky. Ve většině případů ji paní učitelka přebírá mamince z náručí. Pláč už není tak intenzivní a dlouhý jako v předchozím měsíci. Během dne se na maminku neptá, ani se jí nedožaduje. Po příchodu je strnulá, nemluví, nebere si hračky. Nelpí na svých věcech, nenosí si žádnou hračku z domova. Klárka si nikdy nehraje vedle dětí a nevyhledává jejich přítomnost. Většinu volné hry sedí sama u stolečku nebo na koberci. Často je jen pozorovatelem, nemá vlastní hračku. Během dne působí vážným a smutným dojmem.
- **Vztah k ostatním dětem:** Většinu dne tráví sama. S dětmi nenavazuje kontakt, nevšímá si jich. Nedělá jí problém být vedle nich, například při stolování nebo společném čtení. Jelikož se do kolektivu spíše nezapojuje, nebere dětem hračky, ani jim nijak jinak neubližuje. Drží se mimo ně.

- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Při společných aktivitách udrží pozornost, ale výrazně se nezapojuje. Spíše tiše přihlíží. Po obědě zůstává ve skupině na spaní, ve většině případů není schopná usnout.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Samoobsluha je na vysoké úrovni. Nají se sama, dodržuje pravidla stolování. Pije bez problémů z hrnku. Automaticky si myje ruce, neplýtvá vodou. Obléká se i svléká sama a relativně rychle. Na Klárku není potřeba neustále dohlížet a pomáhat jí.
- **Řeč a komunikace:** Komunikuje verbálně i neverbálně. Je stydlivá, mluví jen s lidmi, které dobře zná. Občas odpovídá na otázky pouze jednoslovně a velmi tiše. S dětmi nemá potřebu navazovat kontakt, nevyhledává jejich pozornost. Je spíše introvertního rázu.

7.3 Listopad

7.3.1 Honzík (2 roky 10 měsíců)

- **Chování a jednání:** Ráno při příchodu projevuje známky smutku. Otáčí se za tatínkem a do třídy vstupuje nejistě. Některé ráno se stalo, že chvíli plakal. Během několika minut pláč ustal a Honzík si začal hrát se svými oblíbenými hračkami. V průběhu dne se občas na rodiče zeptá. Vypráví, co zrovna dělají a proč s ním nemohou být. Do skupiny si stále nosí svou plyšovou hračku. Je extrovertní dítě, nic mu nesmí ujít. Během dne se Honzík často směje a vypadá šťastně.
- **Vztah k ostatním dětem:** Hraje si vedle dětí a je rád v jejich blízkosti. Když se objeví problém s hračkou, Honzík je chápavý a nechá si situaci vysvětlit. Nereaguje agresivně, nestrká do dětí, nezvyšuje na ně hlas. Nemá problém být v kolektivu, naopak ho vyhledává.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** S režimem dne nemá problém. Do aktivit se zapojuje s chutí, rád poznává nové věci. Nemá rád, když ho mladší děti ruší během činností, upozorňuje na ně. Udrží pozornost až v rámci deseti minut. V průběhu září a října nebyl schopen napodobit pohyb při tělesné chvilce. V tomto měsíci je tomu jinak, Honzík lépe koordinuje pohyby a je schopen se zapojit i do tělesných aktivit.

- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Honzík zvládá většinu samoobslužných činností sám bez problémů. Při jídle dodržuje pravidla stolování a hygienu. Zvládá si umýt ruce a chodí na toaletu. Svléká se i obléká sám, pomoci potřebuje jen se zipy.
- **Řeč a komunikace:** Komunikace je na skvělé úrovni. Vypráví příběhy, odpovídá na otázky, zjišťuje informace. Mluví celými větami. Komunikuje i s ostatními dětmi, vyhledává jejich společnost.

7.3.2 Jiřík (2 roky)

- **Chování a jednání:** Při příchodu ani během dne nepláče. Rozloučí se s rodičem a s radostí vstupuje do střídy. Vybírá si svou oblíbenou hračku, hraje si vedle dětí, často se směje a zapojuje se do nových činností. Vzhledem k jeho nízkému věku mě to nepřestává překvapovat. Během dne se na rodiče neptá, nepláče ani neprojevuje žádné jiné separační reakce. Lpí na své plyšové hračce, kterou si do skupiny každé ráno přináší. Nepotřebuje neustálou fyzickou blízkost pedagoga. V tomto měsíci se často vyskytuje situace, kdy přijde a pevně sevře ruku paní učitelky. Chce, aby byla vedle něj při jeho hře.
- **Vztah k ostatním dětem:** Je rád ve společnosti ostatních dětí - jak mladších, tak starších. V předchozích měsících především posedával sám při ranních hrách u stolečku, tento měsíc je tomu naopak. Jiřík je většinu času na koberci a hraje si s konstruktivními hrami. Přihlíží ke hře starších dětí a zapojuje se do ní. Zejména při pohybových aktivitách. Běhá za dětmi a v rámci hry do nich často naráží.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Jiřík je schopen z velké části denní rytmus dodržet. Řízené aktivity mu dělají ovšem značné obtíže. Během nich většinu času leží na zemi, odbíhá pro hračky. Často jsou pro něj aktivity náročné a těžko pochopitelné. Pozornost je schopen většinou udržet jen při předčítání z knihy, kdy jsou mu k dispozici obrázky, se kterými může pracovat. Dále při výtvarných aktivitách, které jsou pro něj zajímavé. Při všech činnostech je potřeba neustálá pomoc a dozor paní učitelky. Jiřík je aktivní dítě a je nezbytné neustále dohlížet na jeho bezpečnost.

- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Jiřík se pokouší najíst sám, ale většina jídla je vždy kolem talíře. Snaží se nabírat jídlo lžící, občas ji vystřídá za ruku. Má bryndák a pije z dětské flašky. Ruce je schopen si umýt sám, ale je potřeba na něj dohlížet, aby jeho oblečení nebylo mokré. Chodí na nočník, tento měsíc nedocházelo k pomočování. Plínka zůstává na spaní. Jiřík se naučil svléknout si některé části oblečení. S oblékáním je stále potřeba úplná pomoc.
- **Řeč a komunikace:** Většinu času komunikuje neverbálně. Někdy se objeví slovo „teta“. S dětmi se snaží komunikovat. Většinou při ranních hrách nebo při stolování. Ukazuje, nosí věci, vydává zvuky podobné hláskám. Sám vyhledá pedagoga, když se vyskytne pro něj neřešitelná situace, nebo jen potřebuje jeho společnost při hře.

7.3.3 Petřík (2 roky 8 měsíců)

- **Chování a jednání:** Petřík je z velké části introvertní dítě. Nelpí na učitelce ani na žádné hračce. Ráno při příchodu nepláče, ba naopak. S rodičem se poklidně rozloučí a jistě vstupuje do třídy. Hned se zapojuje do kolektivu, vybírá si hračku. Je klidný a aktivní. Vyhledává společnost ostatních dětí. Obvykle se směje a působí spokojeným dojmem.
- **Vztah k ostatním dětem:** Petřík často pozoruje hru starších dětí, nikdy do ní však nevstupuje. Hraje si vedle dětí, nevyhledává samotu. Se všemi dětmi vychází dobře, chová se kamarádsky a není výrazně konfliktní. Občas vznikne problém ohledně hračky. V případech, že mu někdo bere jeho hračku, Petřík děti neuhodí. Většinou zvyšuje hlas. V opačné situaci si nechá vysvětlit, že nemůže brát hračku, se kterou si hraje někdo jiný.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Petřík je zvědavé dítě, do řízených činností se zapojuje rád. Dokáže se koncentrovat na relativně dlouhou dobu, nevyrušuje ostatní děti, neodbíhá od činností. S chutí se do všech řízených aktivit zapojuje, obzvlášť má zálibu v pohybových činnostech. Menší problém nastává při odpoledním spánku. Petřík nerad spí a většinu času je neklidný.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Petřík se zvládá sám najíst bez obtíží. Je schopen udržet na stole pořádek. Pije z hrnečku. Chodí na toaletu. Dokáže se

sám svléknout i obléknout. Záleží na jeho momentálním rozpoložení, jestli je ochoten to udělat.

- **Řeč a komunikace:** Komunikuje verbálně i neverbálně. Většinou s dětmi i pedagogy. Odpovídá jen jednoslovně. V komunikaci s neznámými lidmi je bázlivý a plachý. Vyhledává společnost dětí a navazuje s nimi kontakt.

7.3.4 Kristýnka (1 rok 11 měsíců)

- **Chování a jednání:** Pláč při ranních příchodech z velké části tento měsíc vymizel. Zcela ojediněle Kristýnce při loučení steče několik slz po tvářích. Přestává silně ulpívat na paní učitelce, vzdaluje se od ní. V listopadu se mnohem častěji usmívá než v předchozích měsících. V průběhu dne je veselá, spokojená. Často se zapojuje mezi děti, vyhledává jejich přítomnost. Během dne nepláče, na rodiče se neptá, je aktivní, zapojuje se do aktivit. Během tohoto měsíce odložila i dudlík. Není vázaná ani na žádnou jinou hračku, kterou by si s sebou z domova přinášela.
- **Vztah k ostatním dětem:** V kolektivu si začíná zvykat a přizpůsobovat se. Agresivní reakce jsou mírnější a vyskytují se jen ojediněle. Dříve děti často bila, odsunovala jim židle a štípala je. V tomto měsíci si hraje mezi dětmi, vyhledává jejich společnost. Dříve převážně trávila čas sama se svou oblíbenou hračkou, stranila se kolektivu.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Při společných činnostech neudrží pozornost. Často odbíhá, přeseďá si z místa na místo, bere si hračky. Udrží pozornost jen v rámci několika minut. Je schopna se déle koncentrovat při společném čtení. Ovšem i to jí někdy způsobuje problémy. Většinou činností nerozumí, jsou pro ni velmi náročné. Je třeba o Kristýnku neustále pečovat a věnovat jí pozornost.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Kristýnka se výrazně zlepšila ve stolování. Jí lžící a udržuje pořádek na stole. Stále nosí plenky přes den i na spaní. Občas paní učitelka zkusí odhadnout situaci a posadit ji na nočník. Málokdy úspěšně. Zvládne si umýt ruce, je potřeba na ni dohlížet, aby neměla mokré oblečení. S veškerým převlékáním je nezbytná absolutní pomoc.

- **Řeč a komunikace:** Ve skupině s Kristýnkou komunikujeme italsky i česky. Sama v některých případech řekne jedno slovo, jinak verbálně nekomunikuje. Významně komunikuje neverbálně i se svými vrstevníky.

7.3.5 Klárka (2 roky 8 měsíců)

- **Chování a jednání:** Pláč při ranním příchodu se objevuje již jen ojediněle. Když se Klárka s maminkou loučí, v některých případech začne plakat. Pláč trvá jen velmi krátce, následně se Klárka uklidní a hned se zapojuje do chodu třídy. Občas si hraje vedle dětí. Jistěji se cítí mimo kolektiv, kde tráví většinu času. Nelpí na paní učitelce ani žádné hračky, kterou by si nosila z domova. Stále je uzavřená do sebe. S dětmi ani paními učitelkami verbálně nekomunikuje. Stále vypadá vystrašeně a působí bázlivým dojmem.
- **Vztah k ostatním dětem:** Hraje si vedle dětí, ale nemá potřebu s nimi navazovat kontakt. Díky tomu nebere ostatním hračky, ani jim záměrně neubližuje. Je nekonfliktní, převážně uzavřená vůči dětem i pedagogům.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Při řízených aktivitách se ráda zapojuje, je spíše pozorovatelem než aktivním účastníkem. Udrží pozornost a sleduje veškerý průběh činnosti.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Klárka v této oblasti potřebuje zcela minimální a občasnou pomoc. Sama se nají lžící a udržuje ve své blízkosti pořádek. Sama chodí na toaletu a vždy si opatrně umývá ruce. Obléká se zcela samostatně, občas je potřeba pomoci se zipy.
- **Řeč a komunikace:** Verbálně komunikuje jen, když je tázána a musí odpovídat na otázky. Vyjadřuje se jednoslovně, někdy ve větách. Sama se na věci neptá, nezačíná rozhovor s paní učitelkou. Je spíše typ tichého introvertního dítěte.

7.4 Prosinec

7.4.1 Honzík (2 roky 11 měsíců)

- **Chování a jednání:** Ráno při loučení s rodičem nepláče, občas je viditelně značně smutný. Mračí se, je strnulý a nejistý. Během několika minut je zase sám sebou a získává jistotu, jde mezi děti nebo pedagogy. Během dne o tatínkovi

vypráví. Ujistěte se, že se pro něj vždy vrátí. Je velmi extrovertní, nikdy nikde není sám.

- **Vztah k ostatním dětem:** K ostatním dětem není agresivní. Občas se přetahuje o hračku. V tomto věku je to naprosto normální. Je rád ve společnosti dětí a dobře s nimi vychází.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Aktivně se zapojuje do všech činností. Rád se učí novým věcem a zjišťuje informace, zkouší práci s novými materiály. V průběhu dne se často usmívá.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Honzík je v této oblasti z velké části naprosto samostatný. Sám se nají, dojde si na toaletu, umyje si ruce a převlékne se. Pomoc je potřeba jen se zipy a rukavicemi.
- **Řeč a komunikace:** V komunikaci je velmi zdatný. Rád konverzuje, ptá se na otázky. Odpovídá jednoduchými větami. Některé hlásky ve slovech vynechává, nebo vyslovuje špatně. Nic, co by nebylo úměrné věku.

7.4.2 Jiřík (2 roky 1 měsíc)

- **Chování a jednání:** Během dne ani ráno při příchodu nepláče. Na paní učitelce nelpí, nemusí být neustále v její blízkosti. V některých případech vyžaduje její přítomnost při vlastní hře. Do skupiny si nosí plyšovou hračku. Jeho závislost na hračce tento měsíc ztrácí na intenzitě. Nemusí jí mít neustále u sebe.
- **Vztah k ostatním dětem:** I přes jeho nízký věk je sociálně přizpůsobivý. Dokáže se zapojit do hry i se staršími dětmi. Vůči ostatním vrstevníkům není konfliktní. Pokud se mu něco nelíbí, jde za paní učitelkou nebo zvyšuje hlas.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Základní rytmus dne snáší dobře. Během řízených aktivit se nic nezměnilo. Je neposedný, odbíhá od kolektivu, neustále si lehá na zem. Přesedá z místa na místo. Pořad platí, že nejvíc se koncentruje při předčítání nebo výtvarných aktivitách. Do ostatních druhů činností se těžko zapojuje, ve většině případů ruší starší děti.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Jiřík se nají sám pomocí lžice, odmítá krmení. Při jídle používá bryndák. Většinou během stolování zašpiní velkou část stolu. Je schopen umýt si sám ruce, je potřeba mu pouze vyhrnout rukávy. Chodí na nočník, plenky zůstávají jen na spaní. Při převlékání si tento měsíc sám

obléká kalhoty, dokáže se také samostatně svléknout. I přes jeho pokroky je potřeba v průběhu dne neustálý dohled a pomoc.

- **Řeč a komunikace:** Verbálně komunikuje jen výjimečně a pár slovy. Zpravidla ano, ne nebo teta. Neverbálně si dokáže říct téměř o vše. Není bázlivý. Bez ostychu přijde za pedagogem, vezme ho za ruku a dovede ke svému problému.

7.4.3 Petřík (2 roky 9 měsíců)

- **Chování a jednání:** Petřík stále neprojevuje žádné separační reakce. Ráno při loučení s rodičem působí klidným a spokojeným dojmem. Do školky ho přivádí tatínek. Usmívá se, okamžitě se infiltuje mezi děti a vybere si svou hračku. Nevyhledává pozornost paní učitelky, ba naopak. Je typ převládajícího introvertního dítěte.
- **Vztah k ostatním dětem:** Být v kolektivu mu nedělá žádný problém. Hraje si sám mezi dětmi. Ostatní děti cíleně neobtěžuje. Často chce být ve všech činnostech první a nejlepší.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Rád se zapojuje do všech řízených aktivit. Je zvědavý a bystrý. Dokáže se déle koncentrovat na jednu činnost. Často chce být u všeho a ve všem první. Někdy i na úkor ostatních dětí.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Podobně jako Honzík, Petřík zvládá sebeobslužné dovednosti velmi dobře. Sám se bez problému nají, chodí na toaletu. Je schopen se bez větší pomoci obléknout.
- **Řeč a komunikace:** Petřík komunikuje buď jednoslovně, nebo v krátkých větách. Komunikaci nevyhledává. Spíše osloví paní učitelku, když nastane pro něj neřešitelný problém.

7.4.4 Kristýnka (2 roky)

- **Chování a jednání:** Ráno při příchodu již nepláče, většinou ani v průběhu dne. Na paní učitelce není zcela závislá, jak tomu bylo v předchozích měsících. Stejně tak nelpí na svém starším bratrovi, již s ním nezůstává v jeho třídě. Hraje si sama mezi dětmi. V průběhu dne se směje, to je zásadní rozdíl. Dříve jen seděla v náručí pedagoga a celý den působila strnulým a smutným dojmem.

- **Vztah k ostatním dětem:** Četnost agresivních reakcí se pomalu snižuje. Nebije děti, ani do nich úmyslně nestrká. Většinu času se pohybuje v kolektivu. Hraje si vedle dětí sama se svou hračkou.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Do společných aktivit se zapojuje. Její míra pozornosti je dost nízká. Má potřebu pohybu, přebíhá z místa na místo. Odbíhá k jiným věcem, nebo se bez smyslu pohybuje po třídě. Ruší děti, které jsou o pár měsíců starší a mají zájem se do činností aktivně zapojovat. Je potřeba vždy jedné paní učitelky, aby na Kristýnku při společných aktivitách neustále dohlížela.
- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Tento měsíc začala jíst lžící. Pokrok je také znatelný v kultuře stolování. Jídlo jí z talíře nepadá. Při mytí rukou je potřeba na ni dohlížet, vyhrnovat jí rukávy. Často nevypne vodu, také má mokré oblečení. Nedokáže se bez pomoci převléknout. Přes den i na spaní stále nosí plenky.
- **Řeč a komunikace:** Verbálně nekomunikuje, občas se snaží zopakovat slovo nebo větu. Neverbálně si dokáže říct o vše, co potřebuje. Vyhledává společnost ostatních dětí, se kterými komunikuje také neverbálně.

7.4.5 Klárka (2 roky 9 měsíců)

- **Chování a jednání:** Při loučení s rodičem stále občas pláče. Pláč již není tak hysterický a vytrvalý, naopak je velmi krátký. Zpravidla než matka odejde ze třídy. Následně během dne se Klárka rodičů nedožaduje. V tomto měsíci je o mnoho veselejší. Hraje si vedle dětí, není neustále sama. Častěji se usmívá a projevuje známky dobré nálady.
- **Vztah k ostatním dětem:** Během prosince si začíná být sama sebou jistá. Zapojuje se více mezi děti, hraje si v jejich blízkosti, pozoruje jejich hru a dialogy. Sama s nimi komunikuje jen výjimečně, ale nevyhýbá se jejich přítomnosti.
- **Schopnost přizpůsobit se dennímu rytmu:** Nevyhledává samotu, je součástí kolektivu. Do všech aktivit se ráda zapojí. Udrží pozornost. Není aktivním účastníkem, spíše vše pečlivě sleduje. Nikoho nevyrušuje ani neodbíhá.

- **Návyky a sebeobslužné dovednosti:** Co se týká samoobsluhy, je Klárka velmi samostatná. Zvládne se bez obtíží najíst, umýt si ruce i pusu. Není potřeba jí neustále pomáhat. Obléká se velmi dobře sama, bez pomoci.
- **Řeč a komunikace:** Klárka komunikuje převážně neverbálně. Občas řekne jednoslovnou odpověď. Do dialogu s dětmi ani s dospělými se většinou nezapojuje. Ve skupině má roli pozorovatele.

8 DISKUSE A ZÁVĚREČNÉ SHRUTÍ

Výzkumná otázka: **Jakým způsobem jsou děti schopné adaptovat se na prostředí dětské skupiny před dovršením třetích narozenin?**

Děti z mého výzkumného souboru byly ve věku od jednoho roku a deseti měsíců do dvou let a devíti měsíců na začátku pozorování. Jednalo se o tři chlapce a dvě děvčata.

Jak se dítě vyrovnává se separací od rodiny?

Během procesu separace od rodiče dvě z dětí (děvčata), i přes jejich téměř roční věkový rozdíl, projevovaly nejintenzivnější a nejsilnější reakce. V obou případech se na skupinu nedokázaly zcela adaptovat ani po čtyřměsíčním pozorování. V průběhu prosince jsme stále mohli pozorovat nejisté chování, úzkostné stavy, stesk, ranní pláč, potřebu fyzického kontaktu. Klárku si paní učitelka každé ráno přebírala z matčina náručí, přičemž Klárka intenzivně plakala. Další, kdo měl zpočátku s adaptací problém, byl Honzík. Ráno plakal, odmítal spát po obědě, nepohyboval se mezi dětmi, byl zřetelně smutný a strádal. Po necelých dvou měsících se zmírnily separační reakce a Honzík se stal veselým, aktivním a spokojeným dítětem. V průběhu dne se začal usmívat, přestal se dožadovat rodičů a působil vyrovnaným dojmem. Poslední dva chlapci, Petřík a Jiřík (také téměř s ročním rozdílem věku), neprojevovali žádné známky strádání při odloučení od rodičů. Adaptace jim nezpůsobovala problémy. Ve své skupině se již během prvních týdnů cítili jistě, bezpečně. Ranní loučení jim také nedělalo obtíže, oba chlapce vodil do skupiny tatínek. Je možné, že pokud děti do skupiny vodí otec, neprojevuji tak silné separační reakce. Současně ale hraje roli i to, že třeba Jiřík měl v předchozích letech chůvu. V září mu nebyly ani dva roky, přesto se dokázal skvěle adaptovat na dětskou skupinu. Chůvu měl v raném věku i Honzík, u kterého můžeme předpokládat, že tento fakt také urychlil adaptaci. Honzík sice projevoval separační reakce, ale nebyly zdaleka natolik intenzivní jako u dívek.

Dvě nejmladší děti, Jiřík a Kristýnka, měly při nástupu do skupiny dudlík a byly na něm obě do jisté míry závislé. Jiřík méně a Kristýnka více. Oba se shodovali v tom, že dudlík zcela odložili ve chvíli, kdy si na skupiny začínali více zvykat, zapojovat se mezi děti a být přes den více aktivní. Jiříkovi to trvalo jen necelé tři týdny, Kristýnce přes dva měsíce.

Jak se dítě zapojuje do dětské skupiny?

Děti, kterým se blíží třetí rok, dokážou v kolektivu bez větších problémů fungovat. Ty, které před nedávnem dovršily dva roky, s tím mají ve většině případů problém, a to zejména v kolektivu starších dětí. Berou si bez ohledu veškeré hračky i jiné předměty, odmítají půjčování nebo střídání. Dané situace se jim dají těžko vysvětlit, dvouleté dítě bere svou hračku jako součást sebe. Z tohoto důvodu jsou děti vůči sobě často agresivní. Tyto reakce se nejčastěji objevovaly u Kristýnky, v nadměrném množství především v prvních dvou měsících. Možná díky jejímu nízkému věku, nebo komunikační bariéře. Nejčastěji agresi projevovala, když něco chtěla. Zejména hračku, jinou věc nebo místo u stolu.

Ostatní děti neprojevovaly agresivní reakce v takové míře, spíš jen zcela ojediněle. Důvody byly převážně stejné - jiné dítě jim bralo jejich hračku, nebo naopak chtěly hračku někoho jiného. Ať už děti komunikují verbálně nebo jen neverbálně, nečiní jim to obtíže. Dokázaly si říct o všechno, co potřebovaly. Z jejich reakcí bylo zřejmé, jaká potřeba není uspokojena.

Neverbálně komunikovaly s paními učitelkami dvě děti z pěti, a to z toho důvodu, že řeč doposud neměly dostatečně osvojenou. Problémy nastávaly při společných aktivitách, dvouleté děti nejsou schopné se do nich zapojit. Mají potřebu neustálého pohybu, často vyrušují starší nebo vyzrálejší jedince, kteří jsou schopni udržet pozornost delší dobu. Vždy je potřeba jedné paní učitelky, která se bude mladším dětem v takových situacích plně věnovat. Rozdíl v koncentraci můžeme vidět již po půl roce. Ve dvou a půl letech je dítě lépe připravené na včlenění do řízených aktivit a je schopné se zapojit.

Jak je dítě schopné sebeobsluhy?

Dvě děti měly během září pleny. Tento fakt je náročný zejména z hlediska času, kdy paní učitelka přebaluje dítě a v ten moment nemůže plně dohlížet na zbytek třídy. Tyto situace mohou vznikat převážně ráno při příchodu dětí, kdy bývá na třídu pouze jeden pedagog. Jiřík během září pleny odložil a začal chodit na nočník. Kristýnka měla pleny po celou dobu pozorování. Zbylé tři děti používaly bez problémů toaletu.

V průběhu prvního měsíce dvě nejmladší děti měly problémy s jídlem. Odmítaly krmení, ovšem drtivá většina jídla byla na stole, oblečení nebo na zemi. Během tří měsíců tento problém zcela odezněl a všechny děti byly schopné se samy najíst.

Časově náročné jsou přesuny ven, konkrétně oblékání. Žádné z dětí se neumí samo obléci. V některých případech odmítají spolupracovat, nejsou ochotny se vůbec převléci. U dvou nejmladších dětí, a to Jiříka a Kristýnky, byla potřeba veškerá pomoc. Petřík byl schopen si některé části oblečení obléci sám, i přes to potřeboval výraznou podporu. Klárka a Honzík byli velmi samostatní, v jejich silách nebyly pouze zipy, tkaničky nebo rukavice.

Další zjištění:

Co byly nejvýznamnější posuny u jednotlivých dětí?

Největší posun během čtyřměsíčního pozorování byl viditelný u dvou holčiček, a to především v separačních reakcích. Nejmladší **Kristýnka** v začátcích neustále brečela, často zůstávala ve třídě se svým starším bratrem. Zřetelně strádala a byla velmi smutná. Neustále se držela v blízkosti paní učitelky a často vyžadovala fyzický kontakt. Byla závislá na svém dudlíku, vůči ostatním dětem byla značně agresivní.

Na konci pozorování se žádný z těchto projevů již nevyskytoval. V prosinci se Kristýnka zapojovala do kolektivu, nebyla neustále s pedagogem, během dne se často smála a byla velmi aktivní. Agrese se také zmírnila.

Také **Klárka** na začátku pozorování během září a října při příchodu do skupiny velmi intenzivně a hlasitě plakala. V průběhu dne se pláč již nevyskytoval, nezapojovala se však do kolektivu, držela se stranou od všech dětí. Nekomunikovala s dětmi ani s pedagogy. V průběhu výzkumu se změnilo zejména to, že Klárka přestala při ranním příchodu dlouze a silně brečet. V prosinci se sice ráno pláč stále objevoval, ale trval zpravidla několik sekund a nevyskytoval se pravidelně. Přetrvávalo stranění se kolektivu, velmi malá komunikace a časté projevy smutku.

U **Honzíka** jsem zpozorovala největší posun také v oblasti separačních projevů při ranním příchodu. Na konci prosince vstupoval do třídy jistě, během dne byl veselý a nedožadoval se rodičů.

Jiříkův největší posun byl v oblasti samoobsluhy a hygieny. Během září přestal nosit pleny, naučil se chodit na nočník. Výrazná změna nastala ve stolování, kdy byl na konci listopadu schopen se sám bez zašpinění sebe i všeho okolo samostatně najíst lžící. Naučil se sám svlékat si některé části oblečení. U **Petříka** jsem největší posun zpozorovala v komunikaci. V září s pedagogy ani s dětmi výrazně nekomunikoval, používal pouze jednoslovné odpovědi. Na konci pozorování komunikoval mnohem častěji, odpovídal celými větami, popisoval situace. Všechny ostatní oblasti ovládal bez problémů již během září.

Dle vývojové teorie M. Mahlerové (2006) dítě kolem dvou let má potřebu se o svou aktivitu podělit se svým okolím. Dokazuje to například neustálým nošením věcí nebo voděním dospělé osoby za jeho hrou. Tento fakt jsem vyzorovala zejména u Jiříka, který dělal totožné věci. Dalším typickým znakem podle této teorie je nárůst agrese a zlosti díky potřebě vlastnit. Kristýnka projevovala totožné reakce ve velké míře, u ostatních dětí jsme mohli tento jev také pozorovat, nebyl ovšem natolik znatelný a častý.

Mahlerová uvádí (2006), že u batolete klesá potřeba fyzického kontaktu. Z pozorovaných dětí měla tuto potřebu jen nejmladší Kristýnka. Po odloučení od matky by měly propuknout nové stavy, jako jsou například smutek, hněv, zklamání matkou nebo uvědomění si vlastní nesamostatnosti, bezmoci. Také neschopnost zapojit se do hry. V takových situacích má dítě tendenci upnout se na novou pečující osobu. Přesně tyto separační projevy jsem pozorovala ve velké míře u děvčat. Klárka však nepřilnula k náhradní pečující osobě, tedy paní učitelce. Držela se stranou. U Honzíka byly tyto projevy také viditelné, ovšem v mnohem menší míře. Naproti tomu Jiřík a Petřík neprojevovali ani jednu ze zmíněných reakcí.

U Petříka byla znatelná třetí subfáze dané teorie, která nastává kolem třetího roku. V této fázi dochází k ustálení vnitřního, kladného obrazu matky, dítě začíná být více samostatné a dokáže se bez afektivních projevů od matky na delší dobu odloučit. Mahlerová tvrdí, že pokud matka dítě opustí, nebude to chápáno jako pouhé neuspokojení momentální potřeby s následnými projevy zlosti, nýbrž bude stále žádána a dítě nebude mít potřebu nahradit jí jinou pečující osobou.

Dle teorie **Johna Bowlbyho** (2010) dokud děti nedosáhnou alespoň dvou let a devíti měsíců, jsou po odchodu matky minimálně rozladěné nebo pláčou. I když mohou plakat jen krátce, mají tendence sklouznout k pasivitě a nečinnosti. To byl typický průběh separace u Klárky. Její pasivita trvala převážně po celou dobu pozorování. Tyto reakce mají dle teorie dva základní druhy. První z nich je tichý pláč, neklidné přešlapování, stranění se od hry, vyhlížení matky nebo necílená hra bez známek radosti. Takové projevy byly zřejmé u Kristýnky. Druhá z nich je hlasitý hysterický pláč, během něhož se dítě nedá uklidnit. Toto bylo typické pro adaptační období Klárky, takové reakce jsme mohli pozorovat téměř každý den během prvních dvou měsíců. Některé děti se mohou snažit být samostatné, neprojevat svou úzkost a zadržovat slzy. Z mého pozorování takto prožíval separaci Honzík, zejména během prvního měsíce.

Určitě se během mého výzkumu potvrdily **faktory, které dle Bowlbyho (2010) pomáhají adaptační období dětem kolem dvou let usnadnit.**

A to přítomnost známé hračky z domova, starší sourozenec ve skupině (což byl konkrétní případ Kristýnky), dále pevný denní řád a pravidelné činnosti opakující se během každého dne.

Skoro každé mladší dítě si přinášelo plyšovou hračku, cítilo se s ní bezpečněji a do jisté míry na ní bylo závislé.

Rituály během dne pomáhaly dětem získat pocit jistoty. Věděly, jaká aktivita bude následovat.

ZÁVĚR

Tato práce byla věnována problematice adaptace dvouletých dětí do mateřských škol či dětských skupin. Cílem bylo zjistit, jakým způsobem jsou děti schopné se adaptovat na neznámé prostředí dětské skupiny a oddělení od matky již v takto útlém věku. V teoretické části byl popsán psychosociální vývoj dítěte, blíže zaměřený na specifika dvouletého a tříletého dítěte. Jako stěžejní část jsou uvedeny dvě vývojové teorie, konkrétně Margaret Mahlerové a Johna Bowlbyho. Dle obou zmíněných teorií by dítě v tomto raném věku nemělo být vystavováno takto psychicky náročnému kroku jako je oddělení od pečující osoby. Ke konci teoretické části se zmiňuji o průběhu vzdělávání dvouletých dětí a jeho úskalích.

Výzkumné kvalitativní šetření bylo uskutečněno metodou přímého pozorování. Výzkumný soubor tvořilo pět dětí, které jsem nejprve blíže charakterizovala. Následně bylo popsáno vlastní pozorování, které je rozděleno do čtyř měsíců, ve kterých proběhlo. Dané podkapitoly se věnují každému dítěti a vypořádaným jevům v uplynulém měsíci. Výzkum byl realizován v dětské skupině.

Dvě z pozorovaných dětí projevovaly velmi silné separační reakce. Jedno z dětí vykazovalo mírnější reakce. Zbývající dvě děti odloučení od matky netrápilo a jejich adaptační období proběhlo relativně v poklidu.

Proces adaptace dvouletého dítěte nelze předpokládat, je zcela individuální. Lze však říci, že čím méně je dětí ve třídě, tím kratší bude adaptační období a mírnější separační reakce. Paní učitelky, popřípadě další chůvy, mají na každé dítě více času a věnují jim potřebnou péči a fyzickou blízkost. Otázka zůstává následující. I když dvouleté dítě nevykazuje během adaptačního období v dětské skupině separační projevy, nezanechá na něm tento krok vnitřní újmu, která se může projevit v průběhu následujících let?

Děti ve věku před druhými narozeninami a následně nejméně půl roku poté nejsou v drtivé většině případů schopné být v heterogenních třídách a splňovat požadavky, které jsou na ně kladeny spolu se staršími dětmi. Je potřeba neustálá péče a dohled. Není možné je začleňovat do společných aktivit. Neudrží pozornost, mají neustálou potřebu pohybu, vyrušují starší děti. Jsou schopné být v kolektivu, i když často vznikají

hádky o hračku, kterou dvouleté dítě bere jako součást sebe a není v jeho silách se o ni ani cokoliv jiného podělit.

Mezi pedagogem a dítětem kolem druhého roku nevzniká komunikační bariéra i přes to, že některé děti verbálně nekomunikují. Děti jsou schopny si neverbálně požádat o vše, co potřebují.

V sebeobslužných dovednostech jsou dvouleté děti ze začátku neobratné, v průběhu několika měsíců si všechny dovednosti osvojí a nemívají s nimi problém. Z hlediska hygieny většina dvouletých nosí pleny přes den, nebo alespoň na spaní. Věk, kdy se děti naučí chodit na nočník a následně na toaletu, je u každého zcela individuální. Na začátku mého pozorování měly pleny dvě děti. Na konci pouze nejmladší Kristýnka, které před nedávnem byly dva roky.

Získané poznatky budou užitečné v mé budoucí profesi, jelikož toto téma je v současné době velmi aktuální. Pokud se ve své praxi setkám s dvouletými, budu více chápat jejich potřeby a pokoušet se co nejvíce usnadnit jejich adaptační období a zmírnit separační reakce. Zda se dvouleté dítě dokáže odloučit od matky bez vážných následků, je velmi individuální. Jsem toho názoru, aby ředitelky mateřských škol měly poslední slovo, zda konkrétní dítě do školky přijmou, nebo ne. Určitě by přijetí nemělo být povinností. Jak si můžeme s čistým svědomím ve školce nechat zřetelně strádající dítě jen kvůli zákonu o povinném přijímání dvouletých? Někteří rodiče nejsou dostatečně informováni o raném dětství a neuvědomují si možné následky. Je potřeba pomoc a názor odborníka a jednat v nejlepším zájmu dítěte. Faktem zůstává, že v tomto období je nejdůležitější vazba s matkou, kterou nelze ničím a nikým nahradit. *„Dítě si vytváří svoje já přes mámu, když odejde, dítě si myslí, že je s ním něco v nepořádku.“* (Herman in IDNES, 2017)

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

- ALLEN, K. Ellien a MAROTZ, Lynn R. *Přehled vývoje dítěte*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. 187 s. ISBN 80-7367-055-0
- BOWLBY, John. *Odloučení*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 399 s. ISBN 978-80-262-0076-5
- BOWLBY, John. *Vazba*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Vyd. 1. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6
- GRŮZOVÁ, Lucie a SYSLOVÁ, Zora. *Dvouleté dítě v předškolním vzdělávání*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 64 s. ISBN 978-80-210-8114-7
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4
- JONÁŠOVÁ, Kateřina, FRÝDLOVÁ, Pavla a SVOBODOVÁ Lucie. *Mateřská dovolená, nebo rodičovský čas?* Vyd. 1. Praha: Gender Studies o.p.s., 2012. 48 s. ISBN 978-80-86520-47-6
- KROPÁČKOVÁ, Jana a SPLAVCOVÁ, Hana. *Dvouleté děti v předškolním vzdělávání*. Vyd. 1. Praha: Raabe, 2016. 169 s. ISBN 978-80-7496-270-7
- LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9
- MAHLER, Margaret. *Psychologický zrod dítěte*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006. 375 s. ISBN 80-7254-722-4
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 184 s. ISBN 80-247-0870-1.
- MCBRIDE, Rob. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita, 1995. 77 s. ISBN 80-7083-183-9
- ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7
- SPLAVCOVÁ, Hana a KROPÁČKOVÁ, Jana. *Vzdělávání dětí od dvou let v MŠ*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2016. 167 s. ISBN 978-80-262-1042-9

SYSLOVÁ, Zora, BORKOVCOVÁ, Irena a PRŮCHA, Jan. *Péče a vzdělávání dětí v raném věku*. Vyd.1. Praha: Wolters Kluwer, 2014. 213 s. ISBN 978-80-7478-354-8

ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. Vyd. 2. Olomouc: Ostravská univerzita, 2005. 173 s. ISBN 80-244-0629-2

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 528 s. ISBN 80-7178-308-0

INTERNETOVÉ ZDROJE

BALÁK, M. a Š. ŠKAPIKOVÁ. *Patří dvouleté děti do školky? Statutární města bojují proti novele školského zákona* [online]. Liberec: Liberec. Vydáno: 12. prosinec 2017 [cit. 15.1.2018]. Dostupné na: <https://liberec.rozhlas.cz/patri-dvoulete-deti-do-skolky-statutarni-mesta-bojuji-proti-novele-skolskeho-6484890>

HERMAN, M. *Paní ministryně dvouleté děti do školky nepatří!* [online]. Praha: E- petice. Vydáno: 29.05.2017 [cit. 15.1.2018]. Dostupné na: <https://e-petice.cz/petitions/pani-ministryne-dvoulete-deti-do-skolky-nepatri-.html>

KLIMKOVÁ, P. *Batolata do školek nepatří, varuje pedagog. Petice už má tisíce podpisů* [online]. Olomouc: IDNES. Vydáno 5.10.2017 [cit. 12.1.2018]. Dostupné na: <https://olomouc.idnes.cz/petice-materska-skola-skolka-batole-deti-novela-skolskeho-zakona>

POREBSKÁ, H. *Dvouleté děti nejsou do školek zralé. Potřebují individuální péči* [online]. Praha: Deník. Vydáno 26.3.2017 [cit. 12.1.2018]. Dostupné na: https://www.denik.cz/z_domova/dvoulete-deti-nejdou-do-skolek-zrale-20170325.html

ŠANDOVÁ, P. *Dvouleté děti v MŠ* [online]. Praha: Asociace předškolní výchovy. Vydáno: 24.11.2017 [cit. 4.12.2017]. Dostupné na: <https://asociacepv.cz/dvoulete-deti-v-ms/>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Ukázka zaznamenávacího pozorovacího archu

Příloha 2: Vzdělávání dvouletých dětí v zahraničí

Příloha 3: Názory českých pedagogů na danou problematiku

Příloha 1: Ukázka zaznamenávacího pozorovacího archu

Pozorování dítěte

Měsíc:

Věk:

Jméno:

Jak často MŠ navštěvuje:

Charakteristika dítěte (datum narození, oba rodiče, sourozenci, zájmy, stav rodiny...):

Chování a jednání

Pláče celý den	
Lpí na učitelce	
Lpí na svých věcech	
Je spíše itroverní/extro.	
Je smutné a vážné	
Je bázlivé a plaché	
Je agresivní	
Je spokojené a veselé	

Řeč, komunikace

Komunikuje/nekomunikuje verbálně	
Zapojuje/nezapojuje se do dialogů s dětmi	
Zapojuje/nezapojuje se do dialogů s dospělými	

Jak se vyrovnává s režimem v MŠ

Není schopno dodržet denní řád	
Pláče	
Během dne si dítě vzpomene na matku a pláče	
Při činnostech neudrží pozornost nebo se vůbec nezapojuje	
Při příchodu pláče	
Neustále se dožaduje matky	
Nechce spát	

Vztah k ostatním dětem

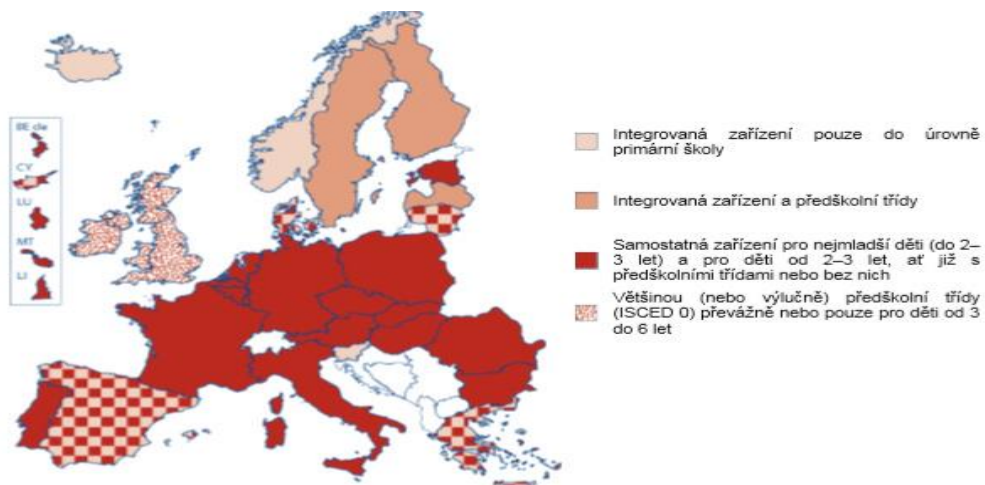
Je sociálně přizpůsobivé, vstřícné	
Je stále samo	
Obtěžuje své kamarády	
Reaguje agresivně	

Příloha 2: Vzdělávání dvouletých dětí v zahraničí

Menší země jako Česká republika, se mohou inspirovat a navázat na vzdělávací systémy z vyspělejších zemí. Vzít si z každé země pro ně to nejlepší a přizpůsobit svým podmínkám. V mnoha státech mají dopodrobna propracované systémy rodičovských dovolených, pracovní uplatnění žen s dětmi a koncept předškolního vzdělávání. Mezi ostatními zeměmi a Českou republikou jsou dva stěžejní rozdíly, a to doba mateřské dovolené a zaručení přijetí do instituce v nižším věku. Matky mohou být na mateřské až čtyři roky a zaručené místo v mateřské škole má dítě teprve rok před zahájením školní docházky. Ve vyspělejších zemích je větší aktivnější účast otce při péči o malé děti. U nás je to sice možné, ale není to trendem a tato skutečnost je málo využívána. (Jonášová, Frýdlová, Svobodová, 2012)

Z hlediska forem a organizací můžeme předškolní vzdělávání v Evropě rozdělit na dva druhy. Jedním z nich je forma integrovaného vzdělávání, která preferuje vzdělávání a péči pro všechny předškolní děti společně, v jednom zařízení. V takových institucích mají všichni zaměstnanci stejné platy, nebere se ohled na věk dětí. Druhá forma předškolního vzdělávání je diferencovaná. Děti jsou podle tohoto modelu rozděleny dle věku, zpravidla do tří let a od tří do šesti let. V některých zemích se ovšem můžeme setkat s variantou smíšenou, kde se objevují oba dva systémy zároveň. (Grůzová, Syslová, 2015)

Obr. 2: Hlavní modely (akreditovaných a dotovaných) služeb vzdělávání a péče v raném dětství podle věku dětí

Zdroj: Eurydice (2010)

Dánsko

V této zemi mohou zůstat na rodičovské dovolené až 46 týdnů, z čehož 32 týdnů může čerpat místo matky otec. Matky zůstávají doma se svým dětmi zpravidla půl roku maximálně roku. Již pro šesti měsíční dítě může stát zajistit jesle, nebo mikrojesle. Jednou z výhod je, že pokud v posledních pěti týdnech rodičovské dovolené nastoupí matka do zaměstnání na poloviční úvazek, prodlouží se jí mateřská dovolená o dalších pět týdnů. To může pomoci dítěti při postupné adaptaci na jiné prostředí. (Splavcová, Kropáčková, 2016)

Norsko

Jak uvádí Kropáčková (2016), matky mají v tomto státě možnost kombinace pracovního úvazku a zároveň pobírání mateřských dávek. Otcové mají možnost dvanácti týdnů mateřské dovolené, které v drtivé většině případů využijí. Vzdělávání v Norsku se umožňuje od jednoho roku. Je zde vybudováno mnoho soukromých i státních škol. Velkou výhodou je nízký počet dětí na jednoho pedagoga, na kterého připadají 3-4 děti. Se zaměstnáváním matek není žádný problém, zaměstnavatelé ve všech případech hledají vyhovující kompromisy a zkracují matkám pracovní úvazky.

Švédsko

Rodičovská dovolená je v rozsahu 480 dní, o které se mohou rodiče střídat. Přičemž je podmínkou, že každý z rodičů musí být doma se svým dítětem minimálně 60 dní. Instituce pro předškolní vzdělávání jsou nazývány předškolky. Lze do nich přijímat děti již od osmnácti měsíců. Zřizovatelem je stát, nebo soukromník. Švédsko dotuje všechny své školské zařízení stejně, ať jsou soukromého nebo státního rázu. Poplatky za soukromé školy se tedy nijak neliší. (Splavcová, Kropáčková, 2016)

Francie

Dle Kropáčkové (2016), matky ve Francii na mateřské dovolené musejí doma se svými dětmi zůstat nejméně osm týdnů, po tuto dobu jsou jim také vyplácené rodičovské dávky. Mohou doma zůstat až do tří let věku svého dítěte, ovšem bez možnosti na mateřskou. Otec má nárok na jedenáct dní dovolené. Ve Francii je běžné, že matky dávají do jeslí již tříměsíční kojence. Druhou možností jsou domácí chůvy, které bývají

z pravidla dost finančně náročné, proto jsou pro většinu domácností jesle první volbou. V mateřské školce mají nárok na místo od třetího roku.

Nizozemsko

Zde docházejí děti do jeslí od tří měsíců až do čtyř let. Povinná školní docházka ovšem začíná až od pěti let. Dítě mezi čtvrtým a pátým rokem nemá do jaké instituce docházet, proto je většina dětí umisťována do škol již ve čtyřech letech. V prvních dvou letech po nástupu do školy si převážně hrají a režim je volnější. (Kropáčková, Splavcová 2016)

Příloha 3: Názory českých pedagogů a rodičů na danou problematiku

Poslanecká sněmovna schválila novelu, podle které od roku 2020 nemají zajištěné místo v mateřských školách jen pětileté děti, ale i ty dvouleté. Toto zjištění pobouřilo mnoho mateřských školek, pedagogů, psychologů i matek. Proto bych zde ráda uvedla pár názorů, které pocházejí od osob se zkušenostmi při vzdělávání dvouletých dětí.

Někteří lidé dávají jasně najevo, že s takovou novelou zákona nesouhlasí:

- *„Do tří let věku se formuje až 90 procent naší osobnosti. Absolutně nejdůležitější v tomto období je bezpečná vazba mezi mámou a dítětem. Ta se utváří zejména jejich vzájemným kontaktem, když jsou přirozeně spolu. Jakékoli dlouhodobé odtržení od mámy je v tomto věku pro dítě nebezpečné a může ho trvale a nevratně poškodit,“* (Herman in IDNES, 2017).
- Další názor na umístování dvouletých dětí do mateřských škol od vedoucí učitelky z olomouckého kraje: *„Takto malé děti do školek nepatří. My máme ve třídách 24 dětí. I kdyby mezi ně přišly jen tři dvouleté, nedovedu si to představit. Tyto děti potřebují menší skupinky, jaké dříve bývaly v jeslích. Školky pro ně budou týráním,“* (Laibnerová in oloumouc.idnes, 2017).
- Nesouhlas s daným tématem projevila také paní učitelka ze stejného kraje, která si nepřála uvést své jméno (x in oloumouc.idnes, 2017): *„Snažíme se děti vzdělávat. S dvouletými ale půjde výchovná práce stranou, protože se budeme muset starat hlavně o umývání nebo krmení. Stanou se z nás jen ‚hlídárny‘,“*
- Částečný nesouhlas projevila paní ředitelka mateřské školy z Ostravy: *„Každá maminka vidí, že si na písku jejich dítě hledá kamarády. Na chvíli. Když má mámu na dohled. Škoda, že maminky spěchají do práce a o toto období dítěte se ošidí, ale znám všechny argumenty proč. Jedno dvě malinké děti ve třídě, to jde zvládnout za pomoci druhé učitelky, chůvy a ostatních starších dětí. Větší počet by všechno změnil. Přibude chůva, školka nebude tlačena do vysokých stavů dětí ve třídách. Dnes vyhláška o mateřské škole říká 24 dětí ve třídě, výjimečně může mít 28 dětí. Ale když je nevezmete, nemáte nárok na plné úvazky pedagogů. Takže co zbývá? Některé ministerské rady jsou značně naivní. Nedovedu si představit, kam dáme přebalovací pulty a na co? Máme v naší*

školce mnoho dětí na plenách (s ohledem na handicap). Všechny postupně vedeme k sebeobsluze i za cenu počuraných punčocháčů." (Schönová in deník, 2017)

- *„Největším problémem, se kterým se tyto MŠ potýkají, nejsou ani tak materiální podmínky, jako spíše chybějící chuva či pomocná osoba. Další potíží bývá neinformovanost rodičů, kteří své dvouleté děti v dobré víře ponechávají v MŠ po celou její provozní dobu.“* (Šandová in asociacepv, 2017)
- *Názory vysokoškolského pedagoga a speciálního pedagoga: „Budeme rodiče přesvědčovat, že rodičovství je nejtěžší a nejdůležitější věcí na světě. Ne kariéra. Ne peníze. Ne placení daní. Budeme na rodiče a širokou veřejnost naléhat, aby za žádnou cenu nedopustili, aby se stalo běžným zvykem a normou odkládat malé dvouleté děti do mateřské školy.“* (Halda, Herman in e-petice, 2017)
- *Paní ředitelka liberecké mateřské školy říká: „Podle mého pohledu si myslím, že dvouleté děti do mateřské školy nepatří. Děti do tří let podle vývojové psychologie nejsou schopny přijímat ten výukový program, který je stanovený pro předškolní vzdělávání.“* (Suchomelová in liberec.rozhlas, 2017)

Jiní v umisťování dvouletých v MŠ nevidí zásadní problém:

- *Jako například ředitelka mateřské školy v Ostravě: „Již nyní máme jedno oddělení právě pro dvou a tříleté se dvěma učitelkami a asistentem pedagoga. Přizpůsobeny jsou i pomůcky a vybavení, například používáme snížený otevřený policový systém. Žádné velké změny nás nečekají, snížíme počty dětí ve třídě o dvě děti na třídu.“* (Švrčková in deník, 2017)
- *„Jsme soukromá školka pro děti se speciálními vzdělávacími potřebami a již nyní přijímáme děti od dvou let. Očekávám jen dalšího člověka v podobě chůvy ve třídě, který se postará o sociální a hygienické potřeby malých dětí.“* (Kaštovská in deník, 2017)
- *Nebo maminka Hana Nováková (in liberec.rozhlas, 2017): „Myslím si, že by měla být širší ta možnost, dát dítě do školky ve dvou letech. Nejen do soukromé*

školky, protože to si nemůže každý dovolit, ale myslím si, že by ty školky tomu měly být uzpůsobené, jak ten personál, tak i to vybavení.“

Dle dostupných zdrojů lze soudit, že větší procento společnosti je proti přijímání dvouletých dětí do mateřských škol. Maminky většinou uvádějí, že takto brzký nástup jejich dětí do předškolního vzdělávání je ovlivněn zejména ekonomickou situací, nebo dodělávajícím si vzděláním. Na základě této novely, kterou přijala odstupující ministryně vznikla internetová petice a otevřený dopis „Dvouleté děti do školy nepatří“. Tuto petici zahájila Mgr. Pavla Šandová (2017) s podporou odborníku PhDr. Marka Hermana (vysokoškolského pedagoga) a Mgr. Jiřího Haldy (speciálního pedagoga), kterou již podepsalo 13 520 občanů. V petici se odborníci zmiňují o vývoji dítěte a jeho nepřipravenosti ve dvou letech pro nástup do mateřské školy. Apelují a informují na všechny starosty, primátory a radní pro školství, aby si tento krok pečlivě rozmysleli a vzali v úvahu především zájmy dětí. Obracejí se na učitelky, učitele mateřských škol, aby veřejně projevily svůj nesouhlas s danou situací. (Halda, Herman, 2017) 26 statutárních měst se pobouřilo proti přijaté novele a s danými kroky nesouhlasí. Liberec, který je v čele těchto měst, chce díky poslanecké iniciativně vyvrátit názor ministerstvu a bojovat proti povinnému přijímání dvouletých dětí. (Balák, Škapiková, 2017)